MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

EDGARAS BAŠKAUSKAS
TEISĖS IR MUITINĖS BEI MOKESČIŲ INSTITUCIJŲ STUDIJŲ PROGRAMA

KONSTITUCINIŲ MONARCHIJŲ BRUOŽAI: ŠVEDIJA, DANIJA, NORVEGIJA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc.dr. M.Vainiutė

Vilnius, 2010

TURINYS

Įvadas.....3

I. MONARCHIJOS SAMPRATA TEISĖS DOKTRINOJE.....6

1. Valstybės valdymo forma kaip svarbiausias valstybės formos elementas.....6

2. Monarchija ir jos rūšys.....9

2.1. Absoliutinė monarchija.....10

2.2. Konstitucinė monarchija.....11

2.2.1. Dualistinė monarchija.....12

2.2.2. Parlamentinė monarchija.....13

3. Monarchijos ir respublikos panašumai ir skirtumai.....15

II. MONARCHIJOS EVOLIUCIJA.....18

1. Konstitucinio reglamentavimo ištakos ir absoliuti karaliaus valdžia.....18

2. Pirmosios konstitucijos ir valdžių padalijimas.....24

.

3. Karaliaus statuso kitimas ir naujųjų konstitucijų era.....30

III. KONSTITUCINIS MONARCHO STATUSAS.....34

1. Monarchas ir įstatymų leidžiamoji valdžia.....34

2. Monarchas ir įstatymų vykdomoji valdžia.....41

3. Monarchas ir teisminė valdžia..... 49

4. Monarcho statusas sosto paveldėjimo procese.....50

Išvados.....57

Šaltiniai ir literatūra.....60

Santrauka.....63

Summary.....64

ĮVADAS

Monarchija – seniausia valstybės valdymo forma pasaulyje. Beveik visos pasaulio šalys praeityje buvo monarchijos. Tačiau, laikui bėgant, kuo toliau, tuo labiau šis valdymo modelis darėsi nepopuliarus. XX amžiuje nemažai valstybių atsisakė monarchijos valdymo formos ir tapo respublikomis. Dabartiniais laikais ir toliau nerimsta diskusijos ir priešpriešos tarp užkietėjusių respublikonų ir prisiekusių rojalistų. Šiuolaikiame pasaulyje respublikų yra maždaug šešis kartus daugiau negu monarchijų. Respublikonai kritikuoja monarchinę santvarką kaip, neva, atgyvenusią valdymo formą. Rojalistai atkerta, kad šiuolaikinė monarchija – tai ypatingai lanksti efektyviai veikianti sistema, sėkmingai prisitaikiusi tiek prie Artimųjų Rytų valstybių valdymo dualizmo, tiek prie demokratinių Vakarų Europos šalių.

Mūsų mokslinio tiriamojo darbo objektas nėra viso pasaulio monarchijos. Esminį dėmesį sukoncentravome Švedijai, Danijai ir Norvegijai kaip šiuolaikinėms konstitucinėms parlamentinėms monarchijoms. Labai įdomu iš arčiau pažvelgti į skandinavų karalystes, į jų valstybinio valdymo bruožus ir ypatumus, kadangi visos trys nagrinėjamos šalys yra vienos iš labiausiai klestinčių valstybių visame pasaulyje.

Šiame darbe iš pradžių nustatėme konstitucinės monarchijos vietą kitų valstybės valdymo formų įvairovėje; aptarėme Švedijos, Danijos ir Norvegijos konstitucinę raidą labiausiai įtakojusius istorinius įvykius; išanalizavome Skandinavijos valstybių monarcho institutą ir monarcho teisinio statuso aspektus; išskyrėme šių karalysčių panašumus ir skirtumus, tam tikras tendencijas ir dėsningumus; pabaigoje apibendrindami padarėme išvadas. Visa tai mums taip pat padėjo suvokti ir įvertinti monarchijos instituto reikšmę, potencialą ir perspektyvas.

Temos aktualumas ir problema. Temos aktualumą didina tai, kad visuomenėje ir teisės doktrinoje nėra vieningos nuomonės dėl monarchijos valdymo formos, taip pat ir dėl Skandinavijos valstybių. Viena dalis kritikuoja monarchinę santvarką, kaip argumentą pateikdami faktą, kad net tokios šalys kaip Didžioji Britanija pradeda abejoti monarchijos reikalingumu savo šalyje. Respublikonai laikosi pozicijos, kad monarchas tokioje valstybėje visiškai nereikalingas ir neatlieka jokio vaidmens, kad karališkosios šeimos valstybei labai brangiai kainuoja.

Kita dalis pasisako už monarchiją. Vieniems tai tiesiog graži tradicija ir jiems malonu „turėti karalių” ir reguliariai su visa tauta vykdyti ceremonines apeigas, kiti stengiasi išlaikyti šį valdymo modelį, kadangi tiki, kad ši valdymo forma yra teisingas kelias valstybės klestėjimo link.

Monarchijos valdymo formos klausimams, tuo labiau monarcho vaidmeniui Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje, teisės doktrinoje nėra skiriama daug dėmesio. Teiginių, kad monarchija

yra niekam tikusi valstybinė santvarka yra labai daug, tačiau išsamių mokslinių tiriamųjų darbų šiuo klausimu nėra.

Lietuvių kalba pavyko rasti tik labai nedaug informacijos apie Švedijos ir Danijos konstitucinių monarchijų bruožus. Apie Norvegijos Karalystės konstitucinio reguliavimo aspektus medžiagos visiškai nėra. Kalbant apie teisės doktriną užsienio kalbomis (rusų ir anglų) – čia taip pat išsamių darbų nedaug, o dauguma esamų šaltinių yra pasenę.

Tyrimo objektas. Mūsų mokslinio tiriamojo darbo objektas – Švedijos, Danijos, Norvegijos konstitucinių monarchijų bruožai.

Tyrimo dalykas. Šio darbo dalykas – Švedijos, Danijos, Norvegijos monarchijų konstitucinis monarcho statusas.

Darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas – atlikti išsamų ir lyginamosios konstitucinės teisės doktrinai vertingą tyrimą, pasitelkiant įvairiapusę naujausią informaciją. Taip pat atskleisti esmines nagrinėjamų Skandinavijos valstybių kaip konstitucinių monarchijų raidos tendecijas ir ypatybes

Darbo uždaviniai:

a) Įvertinti konstitucinės monarchijos valdymo formos bruožus kitų pasaulio valdymo formų kontekste.

b) Išanalizuoti Švedijos, Danijos, Norvegijos konstitucinės raidos įvykius ir pokyčius. Remiantis gautais rezultatais, atskleisti vyraujančią tendenciją.

c) Nustatyti monarcho vietą kiekvienoje iš pateiktų trijų valstybių: išanalizuoti jo santykį su trimis svarbiausiomis valstybės valdžios rūšimis, išskirti skirtumus, panašumus, dėsningumus bei padaryti išvadas.

d) Išanalizuoti Švedijos, Danijos, Norvegijos sosto paveldėjimo sistemas ir sosto paveldėjimo procesą. Atskleisti kitus specifinius monarcho insituto požymius.

Darbo šaltiniai. Pagrindinis mūsų mokslinio tiriamojo darbo šaltinis – teisės normos, t.y. valstybių konstitucijos ir konstitucinės reikšmės teisės aktai. Šių dokumentų nuostatos buvo savarankiškai interpretuojamos, ir iš čia išplaukia pagrindiniai mūsų darbo teiginiai.

Taip pat, rašant darbą, rėmėmės ir lyginamosios konstitucinės teisės literatūra. Didžiąją naudotos šios literatūros šaltinių rūšies dalį sudaro šaltiniai rusų kalba.

Svarbūs buvo ir nagrinėjamų valstybių konstituciniai papročiai, kurie leido teisingiau suprasti kai kurias teisės normas.

Labai naudingi buvo įvairūs internetiniai puslapiai, kadangi buvo labai aktualu naudoti tik pačią naujausią informaciją, o tai knygos ne visada gali užtikrinti.

Rėmėmės oficialiais monarchijų, karališkųjų šeimų, taip pat edukacinių organizacijų tinklapiais. Labai pagelbėjo įvairios interneto svetainės, kuriose buvo galima surasti teisininkų

darbų, aktualių baigiamojo darbo tematikai, kurie padėjo teisingai suvokti ir interpretuoti galiojančias teisės normas.

Darbo metodai. Pagrindinis mūsų mokslinio tiriamojo darbo metodas – lyginamoji analizė. Jo pagalba siekėme nustatyti grupinę priklausomybę. Analizavome daug skirtingų teisės normų, o tada lyginome jas tarpusavyje ir darėme išvadas.

Viena mūsų darbo dalis yra skirta istorijai, todėl naudojome ir istorinį bei istorinį–lyginąmąjį metodą. Šie metodai mums padėjo geriau suprasti pokyčių Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje turinį.

Taikėme ir sintezės metodą, kuris pasireiškia, atskiriant ir sumuojant analizuojamo objekto elementus.

Dirbome su labai dideliu teisės normų ir informacijos kiekiu, todėl naudojome ir kontent analizės metodą.

Loginis ir apibendrinimo metodas padėjo analizės pabaigoje, logiškai apibendrinant ir sisteminant prieš tai gautus rezultatus.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados, literatūros sąrašas ir santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

Pirmoje teorinio pobūdžio dalyje pateikiama valstybės valdymo formos sąvoka. Čia taip pat atskleidžiama monarchijos vieta pasaulio valdymo modelių įvairovėje. Didžiausias dėmesys šioje dalyje skiriamas konstitucinės parlamentinės monarchijos požymiams.

Antroji magistro darbo dalis yra skirta istorijai, pradedant nuo konstitucinio Švedijos, Danijos ir Norvegijos reglamentavimo ištakų, ir baigiant dabartinių konstitucijų priėmimu. Šiuo laikotarpiu šalys vystėsi labai panašiai, ir pagal tai išskyrėme tris skyrius pagal tris esminius šio laikotarpio požymius: karaliaus valdžios absoliutizmą; valdžios dualizmo įtvirtinimą; parlamentarizmo įsigalėjimą.

Trečioji dalis – tai pagrindinė šio darbo dalis, ir būtent šioje dalyje atliekamas esminis šios temos tyrimas. Švedijos, Danijos ir Norvegijos konstitucinių monarchijų bruožai atskleidžiami per monarcho konstitucinio statuso prizmę. Parodomi monarcho santykiai su įstatymų leidžiamąja, įstatymų vykdomąja ir teismine valdžiomis. Svarbi vieta skiriama ir sosto paveldėjimo institutui bei specifinėms monarcho statuso ypatybėms.

Galiausiai pateikiamos atliktos analizės išvados, naudota literatūra ir šaltiniai bei magistro darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

I. MONARCHIJOS SAMPRATA TEISĖS DOKTRINOJE

1. Valstybės valdymo forma kaip svarbiausias valstybės formos elementas

Valstybės formos ir valstybės valdymo formos sąvokos yra labai panašios. Kartais šios dvi sąvokos sutapatinamos, naudojamos kaip sinonimai. Tai yra klaidinga. Taip būna, kada nėra įsigilinama į šių sąvokų turinį. Savo mokslinį darbą pradėsime nuo aiškių valstybės formos ir valstybės valdymo formos sampratų apibrėžimų.

Pateiksime turbūt labiausiai paplitusią valstybės formos sąvoką. **Valstybės forma** – tai kompleksinė sąvoka, atskleidžianti valdžios valstybėje organizavimą, jos išdėstymą teritorijos atžvilgiu ir valdžios įgyvendinamo būdus ir priemones[1].

Apie valstybės formą galima kalbėti labai daug ir plačiai, tačiau šiame darbe tai nėra esminis tyrimo dalykas. Apsiribosime tik šios sąvokos pateikimu. Taigi, ką bendro turi valstybės forma ir valstybės valdymo forma? Valstybės valdymo forma yra viena iš trijų valstybės formos sudėtinių dalių: a) valstybės valdymo formos b) valstybės sandaros formos c) valstybės politinio režimo.

Teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, kad valstybės valdymo forma yra svarbiausias valstybės formos elementas. Pripažįstama, kad tai labiausiai teisinis elementas iš visų trijų. Jį apibūdinant, paprastai remiamasi tam tikra teisinio reguliavimo, taip pat ir teisinės praktikos, konstrukcija[2]. Taip pat ir mūsų darbui šis elementas yra aktualiausias. Prieš susikoncentruodami ties valstybės valdymo formos sąvoka, manome, yra tikslinga pateikti bent trumpus kitų valstybės formos elementų apibrėžimus.

Valstybės sandaros forma parodo valstybės teritorinį sutvarkymą, valstybės ir ją sudarančių teritorinių vienetų santykių pobūdį. Pagal tai išskiriamos unitarinės ir federacinės valstybės.

Politinis režimas apibūdina valstybės valdžios įgyvendinimo būdus ir priemones. Politinis režimas parodo, kokie yra valstybės ir žmonių santykiai, kaip politiniame procese dalyvauja piliečiai, kaip valstybė elgiasi kurdama teisės normas. Pagal tai išskiriamas demokratinis, autoritarinis ir totalitarinis režimai.

Šis elementas neretai siejamas su valdymo forma, kadangi tam tikras politinis režimas dažnai suponuoja konkrečią valdymo formą ir atvirkščiai. Dėl šios priežasties trumpai aptarsime politinių režimų pagrindinius požymius ir sąsają su konkrečia valstybės valdymo forma.

---

[1] Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 523.

[2] Ten pat.

Kaip ką tik paminėjome, yra trys politinio režimo rūšys: demokratinis, autoritarinis, totalitarinis. Su mūsų mokslinio tiriamojo darbo objektu labiausiai sietinas yra demokratinis politinis režimas. Tai šiuolaikinės valstybės režimas. Čia valdžios šaltinis yra tauta. Tvirtai užtikrinamas valdžių padalijimo principas – valdžia nėra sukoncentruoto vieno vadovo rankose. Didžiulis dėmesys skiriamas pilietinėms ir politinėms žmogaus teisėms ir laisvėms. Šis politinis režimas suponuoja respublikos valdymo formą su visomis trijomis jos rūšimis, taip pat ir parlamentinės monarchijos valstybės valdymo modelį. Tokiose šalyse užtikrintai veikia savivaldos teisė, vyrauja politinis pliuralizmas ir pastebimas labai aktyvus piliečių dalyvavimas valstybės valdyme.

Autoritarinis politinis režimas yra priešingas ką tik paminėtam režimui. Jis žymiai mažiau paplitęs negu demokratinis. Šiame nedemokratiniame politiniame režime pasireiškia demokratinių piliečių teisių ir laisvių ribojimas, piliečiai negali laisvai dalyvauti formuojant valstybės politiką. Čia išskiriamas tik ribotas politinis pliuralizmas. Formaliai autoritarizmas nepanaikina valdžių padalijimo principo reglamentavimo konstitucijoje, tačiau praktikoje šis principas jau neveikia taip, kaip turėtų veikti. Tai pasireiškia tuo, kad šalies vadovas ar vyriausybė neretai kišasi į įstatymų leidybą ir dažniausiai jie čia turi labai plačius įgaliojimus. Teismų veiklą dažnai kontroliuoja vykdomoji valdžia. Realiai valdžia kyla ne iš tautos. Jau iš anksto iki rinkimų būna nuspręsta, kas užims valdančiąją padėtį šalyje. Tai dažniausiai būna vienas asmuo arba tam tikra grupė asmenų. Rinkimai čia dar vykdomi, tačiau, kaip minėjome, jie čia tėra tik fomalus realios įtakos neturintis veiksmas. Piliečiai, esant autoritarizmui, neturi laisvės reikšdami vienas ar kitas politines ideologijas, o ginkluotosios pajėgos dažniausiai vaidina svarbų vaidmenį ne tik tarptautiniuose santykiuose, tačiau ir vidaus politikoje. Autoritarinis politinis režimas dabartiniame pasaulyje dar sutinkamas absoliutinės valdymo formos valstybėse. Dėl šio režimo priskyrimo dualistinės monarchijos valdymo formos valstybėms kyla daugiau klausimų. Tačiau visgi priskirtume šį režimą ir joms, kadangi šio valdymo modelio šalyse nėra aiškiai atskirtos trys valdžios rūšys, taip pat vyriausybę formuoja ne laimėjusi parlamento rinkimus partija ir ne tautos išrinktas prezidentas.

Totalitarinis politinis režimas – tai praeities laikų režimas. Čia valstybė siekia kontroliuoti visas visuomenės gyvenimo sritis. Čia nėra valdžių padalijimo principo. Mūsų moksliniam tiriamajam darbui šis režimas yra mažiausiai aktualus iš visų trijų, todėl apsiribosime tik šia pateikta informacija.

Pateikėme bendrą teorinį skirstymą pagal politinio režimo požymius. Tačiau praktikoje vienas ar kitas bruožas gali skirtis. Tada yra skiriami tokie režimai kaip pusiau demokratinis, pusiau autoritarinis ir panašūs. Netgi kalbėdami apie demokratinį politinį režimą, turėtume pasakyti, kad mokslo doktrinoje išskiriami skirtingi jo požymiai ir apibrėžimai, ir nėra vieningos

šio režimo formuluotės, o tai įrodo šio klausimo problemiškumą. Apie politinius režimus tuo ir baikime ir sugrįžkime prie valdymo modelio sąvokos.

Valstybės valdymo forma – tai valstybės valdžios organizacijos forma, kuria nusakomas valstybės valdžios šaltinis, aukščiausiųjų valdžios institucijų sudarymo tvarka, jų struktūra, teisinė padėtis, taip pat šių institucijų tarpusavio santykių principai. Šis elementas, dar vadinamas – valdymo forma, valdymo modeliu, valdymo sistema[3].

Konkrečios valstybės valdymo forma dažniausiai yra įvardijama šalies konstitucijoje. Jeigu rašytinės konstitucijos nėra, tokiu atveju – kituose svarbiausiuose valstybės teisės aktuose.

Iš tikrųjų sutinkama nedaug valstybių, kurių konstitucijose būtų aiškiai įvardyta konkreti egiztuojanti valdymo forma. Dažniausiai apie šį elementą galime spręsti išanalizavę kitus konstitucijos straipsnius. Netgi tų valstybių konstitucijose, kur valdymo formai skirtas atskiras straipsnis ar tiesiogiai yra įvardijama, kad valdymo forma yra monarchija ar respublika, tai tokios informacijos būna per mažai, kad galėtume visiškai suprasti šio elemento pobūdį, kadangi ir monarchija, ir respublika gali būti skirtingų tipų. Taip pat pasitaiko atvejų, kada yra nurodoma vienokia valstybės valdymo forma, tačiau, išanalizavus konstitucijos tekstą, paaiškėja, kad ji yra visai kitokia. Taigi, norint visiškai suvokti, kokia yra konkreti valstybės valdymo forma, reikia gerai išanalizuoti konstituciją ar kitus svarbiausius valstybės įstatymus.

Nustatant aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų sistemą, jų įgaliojimus, tarpusavio santykius, siekiama „sudaryti tokią valstybės formą ir valdymo sistemą, kad būtų leidžiami geri įstatymai, ir kad jie būtų gerbiami". Tai klasikiniu laikytinas valstybės formos pasirinkimo prasmės paaiškinimas[4].

Jau nuo Antikos laikų keliami klausimai, kokios valstybės valdymo formos egzistuoja ir kokia iš jų yra optimaliausia konkrečiai valstybei konkrečiu periodu. Norėdami nepasiklysti valdymo formos išraiškų įvairovėje, turėtume jas klasifikuoti. Būtina rasti tam tikrus kriterijus, požymius, kurie padėtų geriau suprasti valstybės valdžios organizacijos ir funkcionavimo ypatumus.

Antikos laikais Platonas ir Aristotelis teigė, kad jei valdo vienas asmuo, galimi du valdymo formos variantai: a) pozityvi forma – monarchija, b) negatyvi – tironija. Kai valdo grupė asmenų: a) pozityvi forma – aristokratija (kilmingųjų valdžia), b) negatyvi – oligarchija (turtingųjų valdžia) Kai valdo liaudis, teigiama forma – politija, neigiama – demokratija ar ochlokratija[5].

[3] Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 523.
[4] Esmein A. Konstitucinės teisės principai (Prancūzų palyginamieji). T. I. 1 d. Kaunas, Teisininkų draugija, 1932. P. 35.
[5] Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 526.

Antikinis skirstymas pagal valdančiųjų skaičių iš esmės aktualus ir dabar. Tačiau mes ne veltui išskyrėme tris valstybės valdymo formos sudėtinius elementus: a) valdžios šaltinį; b) aukščiausiųjų valdžios institucijų sudarymo tvarką, jų struktūrą, teisinę padėtį; c) aukščiausiųjų valdžios institucijų tarpusavio santykių principus. Būtent pagal šitus tris kriterijus šiais laikais yra nustatomas konkretus valstybės valdymo formos tipas.

Svarbiausias iš šių kriterijų yra – valdžios šaltinis. Jis parodo, kokiu būdu užimamos valstybės vadovo pareigos – paveldėjimu ar išrinkimu. Pagal tai mes išskiriame dvi esmines valstybės valdymo formas – monarchiją ir respubliką.

Kiti du elementai – aukščiausiųjų valdžios institucijų sudarymo tvarka, jų struktūra ir teisinė padėtis; aukščiausiųjų valdžios institucijų tarpusavio santykių principai – svarbūs tuo, kad jų pagalba mes išskiriame tam tikrą monarchijos ar respublikos tipą. Plačiau apie valdymo formos rūšis pakalbėsime tolesniuose mūsų mokslinio tiriamojo darbo skyriuose.

2. Monarchija ir jos rūšys

Graikų kalboje terminas „monarchija“ reiškia vieno valdymą. Tačiau šių dienų netgi absoliutinėse monarchijose tokio požymio realus veikimas yra labai sąlyginis. Pagrindinis bruožas, išskiriantis monarchiją kaip atskirą valdymo formą, yra valdžios perleidimo būdas. Monarchijos atveju svarbūs du aspektai. Monarcho sostas yra paveldimas, ir monarchas pareigas eina iki gyvos galvos. Monarchas nėra renkamas kaip prezidentas (nors, kaip vėliau pastebėsime, išlygų būna ir čia). Dauguma monarchijų visgi susidarė dėl tradicijų. Išimtis – teokratinė monarchija Irane, kuri susidarė daugiausiai dėl religinių vertybių. Anksčiau monarchas buvo siejamas su Dievo valdžia, tačiau istorija parodė grynai žemišką šios valdžios kilmę[6].

Monarchija – seniausia valdymo forma pasaulyje. Praktiškai visos pasaulio valstybės kažkada buvo monarchijomis. Šiais laikais ji daugiausiai išliko tose valstybėse, kuriose antifeodalinės buržuazinės revoliucijos nebuvo įvykdytos iki galo, o buvo pasitenkinta kompromisu tarp buržuazijos ir feodalinės aristokratijos[7].

Kiekvienoje valstybėje monarchas vadinamas vis kitaip: imperatorius, karalius, sultanas ir t.t. Monarchija daugumoje atvejų yra saugoma kaip praeities kartų istorinis palikimas. Tai būdinga išsivysčiusioms Vakarų valstybėms. Kitais atvejais – ji būdinga nelabai išsivysčiusioms Rytų šalims, kur monarchas turi labai didelius įgaliojimus.

---

[6] Григонис Э. П., Григонис В. П. Конституционное право зарубежных стран. 2006. С. 51.
[7] Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД РФ. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. – Москва, 2004. С. 117.

Apskritai monarchija nėra laikoma labai demokratiška valdymo forma, kadangi nuo senų laikų buvo įprasta, kad visa valdžia būna monarcho rankose. Tačiau, bėgant laikui, monarchija prisiderino prie naujų sąlygų, ir dabar jos statusą išreiškia dažnai vartojama frazė: „monarchas karaliauja, bet ne valdo“[8].

Kaip minėjome, valdžios šaltinis nulemia monarchijos valdymo formos susidarymą valstybėje. Tačiau ne mažiau svarbu yra ne tik monarcho kaip institucijos egzistavimas, tačiau ir realūs monarcho įgaliojimai ir santykiai su kitomis valdžios rūšimis – įstatymų leidžiamąja, vykdomąja ir teismine, kadangi tai apsprendžia, kokia tai bus monarchija: absoliutinė, konstitucinė, dualistinė ar parlamentinė. Tai analizuosime kituose mūsų mokslinio tiriamojo darbo skyriuose.

2.1. Absoliutinė monarchija

Ši valdymo forma būdinga vėlyvajam feodalizmui. Visa aukščiausia valdžia monarcho rankose. Dabar ši valdymo forma yra kritikuotina, tačiau buvo laikmetis, kada toks valdymas buvo naudingas ir populiarus. Nesakome, kad dabartiniame pasaulyje šis modelis yra išnykęs, tačiau jo pavyzdžių yra tikrai nedaug. Tokia valdymo forma ribojo feodalinėje visuomenėje vyravusią savivalę, naikino politinį susiskaldymą, vykdė merkantilizmo politiką, kuri skatino ūkio raidą. Tačiau ilgainiui, vystantis naujiems santykiams, ji greitai tapo visuomenės raidos stabdžiu, ir demokratinių revoliucijų epochoje buvo likviduota[9].

Daugumoje atvejų absoliutinė monarchija yra neturtingų, nelabai išsivysčiusių valstybių valdymo forma. Tačiau būna ir išimčių, kaip, pavyzdžiui, Saudo Arabija. Ši valstybė yra pakankamai aukšto išsivystymo lygio. Priežastis, dėl kurios vis dar išlaikoma ši valdymo foma, yra noras išsaugoti senąsias tradicijas. Ši šalis turi oktrojuotą konstituciją, tačiau ji nėra konstitucinė valstybė tikrąja prasme, nes joje neribojama monarcho valdžia.

Monarcho galios plačios ir įstatymų leidyboje, ir įstatymų vykdomojoje, ir teisminėje valdžiose[10]. Absoliutinėje monarchijoje nėra jokių teisinių monarcho valdžios apribojimų, tačiau politinių, moralinių, etninių, religinių galime įžvelgti. Svarbų vaidmenį atlieka ir valdančioji šeima, kuri savo tarybos posėdyje sprendžia sosto paveldėjimo klausimus ir, netgi, gali priimti

[8] Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 529.
[9] Ten pat.
[10] Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД РФ. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. – Москва, 2004. С. 118.

sprendimą dėl monarcho atstatydinimo. Šiai valdymo formai būdingas autoritarinis politinis režimas, o valstybinis režimas įvardijamas kaip absoliutizmas[11].

Esant šiai valdymo formai, formaliai monarcho rankose yra sukoncentruotos visos trys valdžios – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžia. Monarchas pats leidžia įstatymus, gali pats vadovauti administracinei veiklai ar paskirti tam vyriausybę, taip pat formuoti aukščiausiąjį teismą. Bet praktiškai monarchas negali spėti atlikti visų šių pareigų, todėl dažniausiai jis paskiria asmenis atlikti konkrečias funkcijas vienoje ar kitoje srityje[12].

Dabartiniame pasaulyje senosios, tikrosios absoliutinės monarchijos formos jau nebeliko, kadangi visos valstybės jau turi konstitucijas. Tačiau ne visas šias karalystes mes galime vadinti konstitucinėmis, kadangi ne visada konstitucijos buvo priimtos demokratiniu būdu, o tiesiog dovanotos monarcho. Antra, jų veikimas dažnai pristabdomas. Trečia, jos kartais reglamentuoja, kad visos trys valdžios priklauso monarchui. Ketvirta, koranas yra aukščiau konstitucijos. Šios keturios priežastys iškreipia konstitucijos esmę. Taigi apibendrindami galime pasakyti, kad šių laikų absoliutinė monarchija, tai greičiau pusiau absoliutinė teokratinė monarchija, turinti kai kuriuos konstitucinius elementus.

2.2. Konstitucinė monarchija

Tai tokia valdymo forma, kurioje monarcho valdžia įgyvendinama konstitucijos pagrindu ir tokiu mastu, kaip tai yra apibrėžta konstitucijoje. Konstitucinėje monarchijoje yra pripažįstamas (kartais – tik iš dalies) tautos suverenitetas, įstatymus leidžia tautos atstovybė – parlamentas. Jis paprastai ir kontroliuoja vyriausybės veiklą. Taigi esminis skirtumas tarp konstitucinės ir absoliutinės monarchijos – šalies konstitucija. Tačiau labai svarbu ne tik jos egzistavimas, bet ir priėmimo būdas bei realus veikimas. Kitaip konstitucinė monarchija niekuo nesiskirs nuo pusiau absoliutinių monarchijų su oktrojuotomis realiai neveikiančiomis konstitucijomis. Priklausomai nuo monarcho valdžios apribojimo laipsnio yra skiriami du konstitucinės monarchijos tipai: **dualistinė** ir **parlamentinė**.

[11] Страшун Б.А. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Учебник для вузов. – Москва, 2007. С.387.
[12] Осавелюк А. М. Конституционное право зарубежных стран. – Москва, 2010. С.113.

2.2.1. Dualistinė monarchija

Ši valdymo forma atsirado Europoje XVIII – XIX a., kada prieš absoliutizmą pasisakė labai daug žmonių. Žmonės norėjo labiau apriboti monarcho įgaliojimus. Taigi dualistinė monarchija yra savotiškas kompromisas tarp augančios buržuazijos ir dar stiprios dvarininkijos. Buvo išskirtos 2 pagrindinės institucijos – parlamentas ir monarchas. Teoriškai monarchas turėjo atstovauti dvarininkijos interesus , o parlamentas - buržuazijai ir kitiems sluoksniams[13].

Tai pradinė konstitucinės monachijos forma. Čia jau galime įžvelgti dalinį valdžių padalijimą. Nors įstatymų leidybos teisė perėjo į parlamento rankas, tačiau monarcho galios ir toliau išliko gana stiprios. Jis savo įsakymais, kuriuos leidžia be parlamento pritarimo, gali gana stipriai reguliuoti daugelį tautos gyvenimo sferų. Įstatymų vykdomoji valdžia priklauso monarchui. Teisminė valdžia irgi monarcho rankose, nors gali būti daugiau–mažiau nepriklausoma. Kaip minėjome, įstatymus leidžia parlamentas, tačiau nė vienas įstatymas neįsigalioja be monarcho parašo. Taigi monarchas turi veto teisę parlamento priimtų įstatymų atžvilgiu. Monarchas gali leisti įsakymus, turinčius įstatymo ar netgi dar didesnę galią. Taip pat monarchas turi teisę paleisti parlamentą. Vyriausybė gali būti, bet jos gali ir nebūti. Jeigu ji yra, tada ji yra atsakinga tik monarchui[14].

Vykdomąją valdžią formuoja monarchas savo nuožiūra. Monarchas ir parlamentas turi pakankamai priemonių daryti poveikį vienas kitam. Kaip minėjome, monarchas turi veto teisę parlamento priimtų įstatymų atžvilgiu, tuo tarpu parlamentas turi biudžeto tvirtinimo teisę, kurios pagalba gali daryti įtaką monarchui ir vyriausybei. Bet apskritai parlamentas stengiasi vengti konfliktiškų situacijų su vyriausybe, kadangi ji turi kreipimosi pas monarchą teisę, dėl parlamento paleidimo. Čia nėra parlamentinės kontrolės instituto. Monarchas leidžia dekretus ir turi teisę paskelbti šalyje nepaprastąją padėtį. Taip pat monarchas yra armijos vadas. Ši valdymo forma buvo gana plačiai paplitusi XIX a. ir XX a. pradžioje. Šiandien tarp išsivysčiusių Vakarų valstybių ši valdymo forma nesutinkama, išskyrus Lichtenšteino ir Monako Kunigaikštystes. Rytuose pavyzdžių dar yra nemažai – Marokas, Nepalas, Jordanija, Kuveitas, Tailandas[15].

[13] Чиркин В.Е, Государствоведение. Учебник. Издание второе. – Москва, 2010. С.143.
[14] Страшун Б.А. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Учебник для вузов. – Москва, 2007. С.388.
[15] Осавелюк А. М. Конституционное право зарубежных стран. – Москва, 2010. С.114.

2.2.2. Parlamentinė monarchija

Ši valdymo forma susikūrė Didžiojoje Britanijoje. Dabar 10 iš 45 Europos šalių yra parlamentinės monarchijos: Švedijos Karalystė, Norvegijos Karalystė, Danijos Karalystė, Nyderlandų Karalystė, Belgijos Karalystė, Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė, Ispanijos Karalystė, Lichtenšteino Kunigaikštystė ir Monako Kunigaikštystė[16].

Tai demokratiška konstitucinės monarchijos rūšis. Istorijos raidoje ji susiformavo ne griaunant, o pertvarkant senas valstybės valžios institucijas prie naujų istorinės raidos sąlygų. Šioje valstybėje suverenitetas priklauso tautai[17].

Parlamentinės monarchijos šalyse monarcho įgaliojimų apimtis yra labai skirtinga ir ji varijuoja nuo praktiškai visiško monarcho nušalinimo nuo dalyvavimo valstybės valdyme, paliekant jam tik išorinio atstovavimo funkcijas, iki suteikiant jam gana plačius įgaliojimus (Ispanija, kur monarchas pagal 1978 m. Konstituciją yra Ispanijos ginkluotų pajėgų vadas). Parlamentinės monarchijos yra įtvirtintos daugelyje Vakarų Europos valstybių, taip pat Japonijos, Malaizijos ir Tailando Konstitucijose.

Parlamentinėje monarchijoje vyrauja demokratinis politinis režimas. Vyriausybė sudaroma monarcho, tačiau ji turi turėti parlamento pasitikėjimą. Tuo tarpu monarchas į ministro pirmininko pareigas turi skirti ne bet ką, o valdančiosios partijų koalicijos lyderį. Veto teisės parlamento priimtų įstatymų atžvilgiu monarchas arba neturi, o jeigu ir turi , tai ja naudotis jis gali tik vyriausybės rekomendacijų atvejais.

Teisės aktų leidybos srityje monarcho galios irgi stipriai apribotos. Jis vykdo teisės aktų forminimo patikrinimą prieš juos pasirašydamas.

Visi monarcho teisės aktai yra parengiami vyriausybės, ir turi būti pasirašyti ministro pirmininko ar konkretaus ministro, be šio veiksmo jie neįgyja juridinės galios. Tuo pačiu ir visa atsakomybė už teisės akto turinį kyla ne monarchui, o vyriausybei.

Pagrindinis parlamentinės monarchijos bruožas – vyriausybės politinė atsakomybė parlamentui už savo veiklą. Parlamentas gali paleisti vyriausybę, pareiškęs jai nepasitikėjimą. Tačiau tautos atstovybė stengiasi vengti tokių drastiškų veiksmų, kadangi ir pati vyriausybė turi teisę pasiūlyti monarchui paleisti parlamentą ir paskelbti rinkimus, kad konfliktą išspręstų tauta: jeigu piliečiai palaikys vyriausybę, tai į parlamentą pateks dauguma vyriausybės šalininkų, jeigu palaikys parlamentą – tai atitinkamai susiformuos parlamento dauguma, netrukus paleisianti vyriausybę.

[16] Григонис Э. П., Григонис В. П. Конституционное право зарубежных стран. 2006. С. 54.
[17] Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 529.

Toks valdžių padalijimas užtikrina parlamentinį režimą. Tačiau toks valstybinis režimas yra efektyvus tik tais atvejais, kada parlamentą sudaro įvairios partijos ir nė viena iš jų neturi absoliučios daugumos. Tokioje situacijoje būtų užtikrinta ir nevienalytė vyriausybės sudėtis.

Tose šalyse, kur įsitvirtinusi dvipartinė sistema arba daugiapartinė sistema su viena dominuojančia partija, vyriausybės sudėtis tampa labai vienalytė ir parlamentarizmas netenka savo esmės. Teisiškai parlamentas kontroliuoja vyriausybės veiklą, tačiau, šiuo atveju vyriausybė sudaryta iš tos pačios vyraujančios vienalytės parlamento sudėties. Tokiais atvejais jau vyriausybė neoficialiai pradeda kontroliuoti parlamento veiklą. Toks valstybinis režimas įgavo vardą – kabineto sistema arba ministerializmas[18].

Monarchas parlamentinėje monarchijoje turi tik valstybės vadovo pareigas. Būdamas tautos simbolis, jis vienija šalį. Jis netenka vyriausybės vadovo pareigų. Tuo pačiu vyriausybės vadovo pareigas atlieka ministras pirmininkas. Skirtingai nei dualistinėje monarchijoje, čia monarcho teisės apribotos ne tik įstatymų leidžiamojoje valdžioje, bet ir įstatymų vykdomojoje. Didesni monarcho įgaliojimai pasireiškia santykiuose su užsieniu. Jis gali vesti derybas su kitų valstybių lyderiais, pasirašyti tarptautines sutartis, akredituoti kai kuriuos pareigūnus ir kt.

Gana svarbi monarcho funkcija yra arbitro statusas konfliktinėse situacijose tarp vyriausybės ir parlamento. Šioje situacijoje karalius gali paleisti parlamentą ar vyriausybę. Monarcho statuso pranašumas, lyginant su kitais aukščiausiais valstybiniais pareigūnais, pasireškia tuo, jog monarchas savo pareigas eina labai ilgą laiką, kas jam leidžia sukaupti didžiulę patirtį[19].

Įdomu yra išskirti Jordaniją, Maroką, Nepalą. Šios karalystės oficialiai skelbiasi parlamentinėmis monarchijomis. Iš tikrųjų šios šalys yra dualistinės monarchijos, kadangi parlamentas jose vaidina nepakankamai svarbų vaidmenį. Iš šių šalių istorijos galime pastebėti atvejų, kai monarchas paleisdavo parlamentą ir ilgus metus valstybė gyvuodavo be jo. Taip pat, labiau panagrinėję konstitucijas, galime pastebėti, jog vyriausybės čia yra atsakingos monarchams, o ne parlamentams[20].

Taigi parlamentinė monarchija yra demokratiškiausia, šiuolaikiškiausia monarchijos rūšis. Nepaisant gana aiškiai teisės doktrinoje išreikštų bendrųjų parlamentinės monarchijos kriterijų, visgi kiekvienoje valstybėje ji gali turėti savų bruožų, kurie gali vaidinti labai svarbų vaidmenį visame valstybiniame valdyme. Skirtumai atsispindi ir monarcho įgaliojimuose. Jie kinta nuo beveik visiškos jurindinės izoliacijos valstybinėje veikloje iki ženklių įgaliojimų suteikimo, įskaitant tuo pačiu ir tas dideles prerogatyvas, kurios monarchui yra suteikiamos,

[18] Страшун Б.А. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Учебник для вузов. – Москва, 2007. С.390.
[19] Осавелюк А. М. Конституционное право зарубежных стран. – Москва, 2010. С.115-116.
[20] Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. – Москва, 2003. С. 158.

kilus politinei krizei. Parlamentinėje monarchijoje gali būti 2 valstybiniai režimai: parlamentarizmas ir ministerializmas, ir tai priklauso nuo vyraujančios šalyje partinės sistemos. Esant ministerializmui, parlamentinė monarchija netenka savo prasmės.

3. Monarchijos ir respublikos panašumai ir skirtumai

Respublika – tai šiuolaikinė, demokratiška valstybės valdymo forma. Tai labiausiai paplitusi valdymo forma pasaulyje. Ji įtvirtinta daugelio šalių konstitucijose ar kituose konstitucinės reikšmės teisės aktuose. Respublikose aiškiai įtvirtintas valdžių padalijimas. Bet svarbiausias esminis požymis – prezidento instituto atsiradimas vietoje monarcho instituto[21].

Respublikos valdymo formoje suverenitetas priklauso tautai. Šiame valdymo modelyje aukščiausios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus veikti tiesiogiai ar netiesiogiai gauna iš piliečių ir piliečiams yra atsakingos. Ši valdymo forma yra glaudžiai susijusi su demokratiniu politiniu režimu. Tai yra svarbu, kadangi kitaip iš respublikos liktų tik formalus pavadinimas. Valstybės vadovas (kuriuo dažniausiai būna prezidentas) yra renkamas tautos arba jos išrinktos institucijos. Tokioje valstybėje įstatymus priima parlamentas arba pati tauta. Pagal tai galima išskirti dvi respublikos rūšis: a) atstovaujamoji – tai dabartininio pasaulio respublika, čia įstatymus leidžia tautos išrinkta atstovybė – parlamentas. Tačiau čia taip yra ir tiesioginės demokratijos elementų – pvz. referendumai, kurių metu pati tauta gali tiesiogiai pareikšti savo nuomonę, b) tiesioginė demokratija. Šios rūšies praktikoje jau nebeliko. Čia tauta valdo pati tiesiogiai, o ne per išrinktus atstovus.[22]

Pagal aukščiausiųjų valdžios institucijų sudarymo tvarką, jų struktūrą, teisinę padėtį, įgaliojimus ir šių institucijų tarpusavio santykių principus yra išskiriami trys pagrindiniai respublikos tipai: **parlamentinė respublika, prezidentinė respublika, pusiau prezidentinė respublika.**

Nustatant konkrečią respublikos rūšį pagrindinis kriterijus yra vyriausybės politinė atsakomybė. Tačiau dažniausiai atsakymo tik į šį klausimą neužtenka. Tada kreipiamas dėmesys į prezidento išrinkimo būdą, ministro pirmininko pareigų buvimą ar nebuvimą, prezidento teisę skelbti priešlaikinius parlamento rinkimus ir kt.

Prezidentinėje respublikoje prezidento įgaliojimai yra platūs**.** Jis yra renkamas tautos tiesioginiuose ar netiesioginiuose rinkimuose. Prezidentas yra tiek valstybės, tiek vyriausybės

[21] Баглай М.В., Лейбо Ю.И., Энтин Л.М. Конституционное право зарубежных стран. – Москва, 1999. С.120.
[22] Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 529.

vadovas. Vyriausybė nėra atsakinga parlamentui, kadangi ją formuoja prezidentas[23]. Tuo pačiu parlamentas negali nušalinti jos pareigūnų, jeigu jie nepažeidė įstatymo.

Gana dažna situacija prezidentinėje respublikoje, kai prezidentas yra vienos partijos atstovas, o parlamento dauguma – kitos. Šios dvi institucijos sudėtingose situacijose priverstos ieškoti kompromisų, kadangi viena kitos negali paleisti. Šioje valdymo formoje nėra ministro pirmininko pareigų. Vyriausybės kaip kolegialios institucijos dažniausiai nėra. Kiekvienas ministras atsako prezidentui. Teisėjus skiria prezidentas. Stabdžių ir atstvarų sistemos užtikrinimui prezidentas gali vetuoti parlamento sprendimus, tačiau tautos atstovybė gali įveikti tą veto kvalifikuota balsų dauguma. Parlamentas taip pat gali pritarti ar nepritarti, skiriant aukščiausius pareigūnus. Tuo tarpu teisminė valdžia užtikrina, kad nebūtų piktnaudžiavimų tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės.

Geriausias prezidentinės respublikos pavyzdys yra Jungtinės Amerikos Valstijos. Jos variantą galime laikyti klasikiniu. Taip pat ši valdymo forma įdiegta daugumoje Lotynų Amerikos valstybių : Kosta Rikoje, Venesueloje, Kolumbijoje, Peru, Meksikoje, Brazilijoje, Argentinoje, Urugvajuje, Čilėje ir kt.[24]

Parlamentinė respublika labai skiriasi nuo prezidentinės. Šioje valdymo formoje pagrindinė institucija yra ne prezidentas, o parlamentas. Čia pabrėžiamas jo vaidmuo kaip įstatymų leidžiamosios ir kaip atstovaujamosios institucijos.

Labai svarbus požymis yra vyriausybės politinė atsakomybė parlamentui, o ne prezidentui. Tautos atstovybei pareiškus nepasitikėjimą, vyriausybė turi atsistatydinti. Prezidentas yra tik valstybės, bet ne vyriausybės vadovas. Ją formuoja parlamento rinkimus laimėjusios politinės partijos.

Parlamentinėje respublikoje prezidentą dažniausiai renka ne tauta tiesiogiai, o parlamentas. Tokia praktika yra vykdoma Vengrijoje, Čekijoje, Turkijoje, Libane ir kt. Vokietijos Federacinėje Respublikoje ir Italijoje prezidentą renka speciali kolegija, kurioje parlamento nariai vaidina svarbų vaidmenį.

Šioje valdymo formoje dažnai pabrėžiama parlamento reikšmė, tačiau jo veiklą neretai kontroliuoja vyriausybė. Jos rankose yra pirmalaikių parlamento rinkimų paskelbimo galimybė. Visus prezidento įgaliojimus faktiškai įgyvendina vyriausybė.

Vienas šios valdymo formos privalumų yra tas, kad parlamento rinkimus laimėjusi partija formuoja vyriausybę, ir ji taip pat vaidina svarbų vaidmenį, renkant prezidentą, dėl šios

[23] Sartori G. Lyginamoji konstitucinė inžinerija : struktūrų, paskatų ir rezultatų tyrimas/ Vertė E.Kūris. Kaunas, Poligrafija ir informatika, 2001. P 94.
[24] Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 532-533.

priežasties rinkimus dažniausiai laimi ir valdančiajai partijai palankus prezidentas. Galiausiai visa tai padidina sistemos stabilumą, kadangi išvengiama didesnių priešpriešų tarp institucijų.

Valstybės valdymo modelis, kuriame galime rasti tiek prezidentinės, tiek parlamentinės valdymo formos bruožų, yra laikomas **pusiau prezidentiniu valdymo modeliu.** Ši valdymo forma vadinama būtent taip, o ne „pusiau parlamentinė“, kadangi čia prezidentą renka ne parlamentas, o tauta. Tauta taip pat renka ir parlamentą. Formuojant vyriausybę dalyvauja ir prezidentas, ir parlamentas. Tačiau tai nėra griežta taisyklė. Čia yra ministro pirmininko pareigybė, ir jam tenka savarankiškas vaidmuo. Dar vienas parlamentinio tipo bruožas – vyriausybės politinė atsakomybė parlamentui. Tačiau vyriausybė susieta ir su prezidentu tam tikrais atsakomybės ryšiais.

Taigi, ką galėtume pasakyti, lygindami respublikos ir monarchijos valdymo formas? Žvelgiant į panašumus, labiausiai turėtume išskirti parlamentinę monarchiją ir parlamentinę respubliką. Abiejose tvirtai įsišaknijęs parlamentarizmas, kuris įtvirtina jose ir visas esmines parlamentarizmo nuostatas. Šiose valdymo formose galima išskirti tik vieną didelį skirtumą, t.y. valstybės vadovo institutą. Respublikos atveju valstybės vadovas yra prezidentas, monarchijos – monarchas.

Kalbant apie prezidentinės respublikos valdymo modelio sąsajas ir skirtumus su monarchija, situacija yra įdomesnė. Atsižvelgdami į faktą, kad būtent šiame respublikos porūšyje valstybės vadovo įgaliojimai yra didžiausi iš visų respublikos tipų, turėtume sakyti, kad būtent ši respublikos rūšis yra labiausiai artima monarchijai, kadangi monarchija nuo seno laikoma „vieno valdžia“. Bet iš tikrųjų praktikoje viskas yra ne visai taip, ir atrastume nemažai skirtumų tarp prezidentinės respublikos ir dualistinės ar absoliutinės monarchijos valdymo formų. Prezidentas yra labai svarbus subjektas prezidentinės respublikos struktūroje, tačiau visgi jis tikrai nėra visagalis, kaip tai yra absoliutinėje monarchijoje, kur monarcho teisės neribotos.

Daugiau panašumų atrastume lygindami prezidentinę respubliką su dualistine monarchija. Čia bent dalis suvereniteto jau perleista tautai. Įstatymų leidžiamoji valdžia su parlamentu priešakyje atskiriama nuo įstatymų vykdomosios valdžios. Abiejose valdymo modeliuose valstybės vadovas tuo pačiu yra ir vykdomosios valdžios „aukščiausias asmuo“. Jis ją formuoja, o ji jam yra atsakinga.

Prezidentinėje respublikoje ministrus skiria valstybės vadovas, atitinkamai dualistinėje monarchijoje – monarchas. Dar vienas labai svarbus šio tipo respublikos požymis – prezidento teisė vetuoti parlamento priimtus įstatymus, tiesa, tautos atstovybė šį veto gali įveikti kvalifikuota balsų dauguma. Dualistinėje monarchijoje valstybės vadovas irgi turi tokią teisę.

Šiuose valdymo modeliuose nėra parlamentinės kontrolės instituto. Esminis šių valdymo formų skirtumas yra valdžių padalijimo principas. Prezidentinėje respublikoje jis yra nuosekliai

įgyvendintas. Valdžių santykiams būdinga tarpusavio kontrolė ir pusiausvyra. Čia tiek įstatymų leidžiamoji, tiek įstatymų vykdomoji valdžia yra renkamos tautos.

Mūsų pateiktas abstraktus respublikos ir monarchijos lyginimas yra tik sąlyginis, kadangi kiekvienoje konkrečioje valstybėje išvardyti požymiai gali daugiau–mažiau skirtis. Dėl to sudėtinga padaryti vienareikšmiškas išvadas. Galbūt tik dėl parlamentinės monarchijos ir parlamentinės respublikos nekyla daugiau diskusijų dėl jų panašumo. Tai labai gimininga ir panašūs valdymo formos modeliai. Abiejose įtvirtintas demokratinis politinis režimas. Daug klausimų nesukelia ir respublikos lyginimas su absoliutine monarchija, kadangi, vyraujant absoliutizmui, tvirtai veikia autoritarinis politinis režimas, kurio niekada nerasime respublikoje. Tuo tarpu lyginant kitas valdymo formas, kyla daugiau įvairių klausimų. Tarp dualistinės ir prezidentinės valdymo formų galime išskirti ir nemažai panašumų, ir nemažai skirtumų. Tai priklauso nuo konkrečios valstybės santvarkos. Dėl pusiau prezidentinės respublikos yra dar sudėtingiau kažką atsakyti, kadangi netgi teisės doktrinoje nėra vieningų šio valdymo modelio kriterijų. Pagaliau tai nėra ir šio darbo tyrimo objektas.

II. MONARCHIJOS EVOLIUCIJA

1. Konstitucinio reglamentavimo ištakos ir absoliuti karaliaus valdžia

Šis laikotarpis yra svarbus visai tolesnei Skandinavijos valstybių konstitucinei raidai. Iki pirmųjų konstitucijų priėmimo Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje vyraujanti valdymo forma buvo absoliutinė monarchija. Pirmiausiai reikėtų apibrėžti sąvoką absoliutizmas, o tada pereisime prie konkrečių absoliutizmo požymių skandinavų monarchijose.

Lotyniškų žodžiu „absolutus“ vadinama tai, kas yra neribota, besąlygiška, nevaržoma, nepriklausoma. Tačiau Europos istorijoje absoliutizmas – tai pirmiausia tam tikras valstybės valdymo būdas, kai visus valstybei svarbius sprendimus priima valstybės vadovas – monarchas. Absoliutus monarchas atsakingas tik prieš Dievą.

Apie absoliutinės monarchijos valdymo formą mes jau kalbėjome ankstesnėje mokslinio darbo dalyje, bet trumpai priminsime.

Absoliutinė monarchija – tai toks monarchijos variantas, kai monarchas valdo visiškai nekontroliuojamas ir nepatariamas luominio susirinkimo arba parlamento. Absoliutus monarchas savo rankose yra sutelkęs tiek įstatymų leidžiamąją, tiek ir vykdomąją valdžią. Jis niekam neatsakingas ir savo nuožiūra formuoja vyriausybę, nustato jos politikos turinį[25].

[25] Lietuvių enciklopedija. T. XX. Bostonas. 1960.P.221.

Pagal N.Asadauskienę, klasikinis europinis absoliutizmas susiformavo, irstant feodalizmui, formuojantis kapitalistiniams santykiams XV a. pabaigoje – XVI a. Valdančiosioms luominių monarchijų dinastijoms užgniaužus feodalinės aukštuomenės separatizmą, pajungus valstybei bažnyčią, panaikinus politinį susiskaldymą, luominė monarchija peraugo į absoliutinę. Monarchų valdžios nebevaržė jokios luomų atstovavimo institucijos, neribojo juridiniai dokumentai[26].

Į absoliutizmą reikia žiūrėti labai atsargiai. Jis neprilygo carų ir sultonų autokratijai – pastarųjų valios nevaržė jokios institucinės kliūtys. Tai buvo kažkas daugiau nei autoritarinė dvasia, kuri leido kai kuriems monarchams sekti Prūsijos pavyzdžiu ir terorizuoti institucijas, su kuriomis jie iš tikrųjų turėjo bendradarbiauti.

Absoliutizmo šaknys aiškiai glūdi vėlyvojo feodalizmo laikotarpyje, kai konkrečios monarchijos buvo priverstos atsikovoti giliai įsišaknijusias privilegijas ir iš provincijų, ir iš bajorų, ir katalikų pasaulyje, kur Romos Bažnyčia išsaugojo imunitetą nuo tiesioginės politinės valdžios kontrolės[27].

XVI–XVII amžiuje absoliutizmas daugelio žmonių buvo laikomas savaime suprantamu ir reikalingu dalyku. Stipri ir galinga valstybė, kurioje yra tvarka ir laikomasi įstatymų, buvo reikalinga daug kam, todėl baigiantis viduramžiams ir ypač prasidėjus reformacijai, kai jau buvo akivaizdu, kad visos Europos niekam nepavyks nei jėga, nei gražiuoju suvienyti, daug kas išeitį ir tvarkos garantą siejo su stiprėjančių atskirų karalysčių monarchais. Tačiau be išorinių kliūčių (popiežiaus ir imperatoriaus), trukdžiusių karaliams sustiprinti savo valdžią, dar buvo ir stiprūs vidaus priešininkai. Pavyzdžiui, dabartinė Prancūzija viduramžiais buvo susiskaldžiusi į daugybę valdų ir teritorijų, kurias valdė ne tik Prancūzijos ir Anglijos karaliai, bet ir kitokie vietiniai vadovai – kunigaikščiai, grafai, hercogai ir kt., ir kiekvienas iš jų save laikė visateisiu valdų šeimininku. Didikų tarpusavio vaidai ir karai buvo įprastas dalykas. Tačiau, bėgant laikui, daugumoje monarchijų monarchui pavykdavo išsikovoti absoliutinį statusą.

Švedijos Karalystės konstitucinio reglamentavimo ištakos – XIV amžiaus viduryje, kai buvo išleistas Didysis Eriksono teisynas (Magnus Ericsson's Law) Vėliau buvo išleisti dar keli svarbūs teisės aktai. 1544 metais išleistas paktas, kuris nustatė sosto paveldėjimo tvarką. 1560 metais išleistas paktas įtvirtino karaliaus galias, o 1594 metų paktas nustatė atėjimo į sostą tvarką[28].

Absoliutizmo pradžią Švedijoje turėtume sieti su truputį vėlesniais laikais. Absoliutizmo laikotarpis yra įvardijamas kaip galybės laikotarpis ir datuojamas 1611 – 1718 metais[29]. Jis buvo

[26] Asadauskienė N. Absoliutizmas Vakarų Europos valstybėse XV a. pab. – XVIII a. –Vilnius. 2004. P.157.
[27] Davies N. Europa: istorija. – Vilnius. 2002. P.52.
[28] Pumputis A., Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 120.
[29] Lietuvių enciklopedija. T. XXX. Bostonas. 1964 metai. P. 137.

įvestas po pralaimėto karo. Absoliutizmo atsiradimą sąlygojo tai, kad per karo peripetijas sustiprėjo karaliaus reputacija, ir jis įsidrąsino žemutiniuose luomuose susikaupusį nepasitenkinimą panaudoti prieš bajoriją.

Karoliui IX mirus, sostą paveldėjo jo sūnus Gustavas II Adolfas. Būtent Gustavo II Adolfo laikais buvo nustatyti Švedijos parlamento – Riksdago įgaliojimai ir posėdžiavimo tvarka, įvykdyta teismų reforma. Tuo pat metu pradėjo veikti pirmosios centrinės vykdomosios valdžios institucijos, kolegijos. Gustavui II Adolfui perorganizavus centrinę administraciją ir visą aparatą suskirsčius į kolegijas, kuriose vadovaujamas vietas užėmė didikai, Aukštoji aristokratija ėmė dominuoti ir ekonominiame gyvenime. Po Vestfalijos taikos apie 50 % visos žemės buvo didikų rankose. Mokesčių naštą tempė ūkininkų luomas.

Jau 1644 metais parlamente buvo pasiūlyta Karūnai vėl priskirti sau praeityje dovanotus dvarus. 1650 metais tą pasiūlymą priėmė trys žemesnieji parlamento luomai iš keturių. Juos rėmė ir pati karalienė Kristina. Ji norėjo atsikratyti Tarybos, tapti savarankiška ir prieš aristokratijos norą pravesti, kad karaliumi būtų išrinktas jos pusbrolis Pfalco grafas Karolis Gustavas Witelbachietis, nes Kristina jau buvo nusprendusi grįžti į katalikybę ir atsisakyti sosto. Didikai, matydami, kad grasoma atimti iš jų dvarus, nusileido. Kristina sulaikė dvarų atėmimą, bet 1654 metais į Švedijos sostą atsisėdo Pfalco grafas kaip Karolis X Gustavas. Šios regentystės metu despotiškas diduomenės valdymas, su kancleriu Magnusu Gabrieliu de la Gardi priekyje, pasiekė apogėjų[30]. Reikalavimo atimti didikų dvarus jau nebebuvo galima sustabdyti. 1655 metais parlamentas nutarė redukciją pravesti, nors ir ne tokiu dideliu mastu. Tačiau prasidėję karai redukcijos tempą kiek sulaikė.

Karoliui X Gustavui mirus, sostą paveldėjo jo nepilnametis sūnus Karolis XI. 1679 metais padėtis Švedijoje buvo ne tokia katastrofiška kaip Danijoje 1660-aisiais. Konstituciniai pakeitimai buvo daromi pamažėle ir per ilgesnį laiką. 1680 metų Riksdage karalius susijungė su žemesniais luomais ir smulkiais bajorais tam, kad sutriuškintų didžiąsias Tarybos šeimas, paliepęs griežtai ištirti netvarkingą administravimą regentystės laikotarpiu. Buvo paskelbta, kad valdžios forma karaliui negalioja, karalystės Taryba yra tik patariamasis darinys. Nors karalius įsipareigojo valdyti pagal įstatymus, manyta, jog už savo įsipareigojimų vykdymą jis atsako tik prieš Dievą.

Per tada prasidėjusį dešimtmetį Karolis XI sustiprino savo poziciją tiek Tarybos, tiek Riksdago atžvilgiu. Taryba buvo pavadinta Karališka Taryba, o jos išdidėliai ponai pakeisti valdininkais, kuriems pirmiausia rūpėjo vykdyti karaliaus nurodymus. 1689 metais jie net pareikalavo iš senosios karalystės Tarybos protokolų pašalinti visas karališką prerogatyvą

[30] Veibulas J. Švedijos istorijos apžvalga. 1996. P.41.

„įžeidžiančias vietas"[31]. Šitą reikalavimą parėmė Riksdagas, kuris dar anksčiau buvo priverstas paskelbti, kad įstatymdavystė yra sosto reikalas, nors tikėjosi, jog svarbesniais klausimais dar bus tariamasi su Luomų susirinkimu.

Net nedrąsūs raginimai karaliui palankiau interpretuoti viduramžiškus Švedijos įstatymus (apribojančius autokratinio valdymo praktiką) greitai buvo nutildyti vis stiprėjančio tikėjimo Dieviška Karalių Teise. 1693 metų suvereniteto deklaracijoje monarcho teisėms Riksdagas nebedarė jokių apribojimų. Karalius „už savo veiksmus niekam žemėje neatsako ir turi valią ir galybę valdyti bei viešpatauti iš savo malonės kaip krikščioniškas karalius"[32].

Autokratinis valdymas pirmiausiai ir labiausiai paveikė valstybės finansus. Kaip ir Danijoje–Norvegijoje, Švedijoje sostas vykdė merkantilišką politiką, kuri sureikšmino viduriniąja klasę. Autokratinė monarchija tvirtai vadovavo kunigijos luomui, kuriame vyskupai nustojo bet kokios savarankiškos valdžios.

1689 metais bažnyčios statutas buvo pertvarkytas pagal karaliaus nurodymus – nustatyta bažnytinė sistema, kuri veikia ir šiandien. Iš pradžių vienodos praktikos buvo reikalauta net iš pamokslų, per kuriuos lotynų kalba turėjo būti saikingiau vartojama. Po redukcijos daug beneficijų atiteko sostui, o kitos buvo asignuotos.

Karolis XI mirė 1697 metais nuo skrandžio vėžio, ir į sostą įžengė penkiolikmetis jo sūnus Karolis II. Dar vaikystėje jis įsikalė sau į galvą, kad karalystė yra „Dievo valioje“, o jis pats yra „absoliutus visus valdantis suverenas”[33]. Prie Karolio II Švedijoje absoliutinė monarchija pasiekė viršūnę, nes „Jo Didenybės Taryba“ ir „Jo Didenybės Luomai“, kaip jie nuo XVII a. devintojo dešimtmečio pradėti vadinti, tapo paklusnūs ar bent jau neįtakingi valdžios įrankiai karaliaus rankose. Kadangi Karolis II išaugo fanatišku protestantu, tai jo sąmonėje tas religinis mokymas dar labiau įtvirtino vienvaldystės idėją.

Danija ligi pat 1814 metų buvo sujungta su Norvegija. Jas abi valdė Valdemaro IV įpėdinis Olafas II. Tačiau už nepilnametį karalių valdė jo motina Margarita, kuri 1387 metais buvo išrinkta Danijos ir Norvegijos karaliene. Jai 1389 metais prisijungus Švediją, 1397 metais sudaryta Kalmaro unija, kur trys Skandinavijos valstybės susijungė. Po Kalmaro unijos vyraujantis vaidmuo teko Danijai. Po Margaritos mirties (1412 metai) visus tris kraštus paveldėjo Erichas Pomeranietis, kuriam teko kovoti su nerimstančiais švedais, Holšteino grafais ir ypač su Hanza. Švedija vėliau išsirinko atskirą vadovą, o Danija atiteko Oldenburgo kunigaikščiui Kristijonui I. Ši dinastija valdė iki 1863 metų. Švedai 1523 metais nusikratė unijos, o patys danų didikai išvijo Kristijoną II ir į sostą pasodino jo dėdę Fridrichą I. Po Grafų kiviročo sukilimo 1536 metais šalyje įvesta liuteronybė, sekuliarizuotas bažnyčios turtas, pagyvėjo danų

[31] Lietuvių enciklopedija. T. XX. Bostonas. 1960. P. 435.
[32] Derry T.K. Skandinavijos istorija. Vilnius. 1995. P. 172.
[33] Lars O. Lagerqvist. Švedijos istorija. Švedija. 2002. P.78.

kultūros plėtra. Regione valstybės įtaka pradėjo silpti per karus su Švedija (Septynerių metų Šiaurės karas, Kalmaro karas ir kt.) Prarastos kai kurios teritorijos Skandinavijos pusiasalyje. Fridricho I laikais pradėjo skverbtis reformacinės idėjos. Valstybinėmis priemonėmis protestantizmą įvedė Kristijonas III konfiskuodamas bažnytines žemes savo naudai ir tuo būdu sustiprindamas savo valdžią. Ilgai Danija kovojo, bandydama atgauti Švediją. Bet visa tai baigėsi tik visų žemių netekimu į rytus nuo Zundo[34].

1660 metais rugsėjo mėnesį trys luomai buvo sušaukti į Kopenhagą[35]. Reikėjo įvesti naujus mokesčius, būtinus karo nuniokotai šaliai, netekusiai kelių turtingų provincijų ir kuriai grėsė bankrotas. Bajorai nenorom sutiko, kad naujas akcizas būtų vienodas visoms klasėms, bet pasipriešino dvarų pertvarkymo projektui, pagal kurį sostas gautų daugiau pelno. Bajorai teigė, kad tai pažeidžia 1648 metų žengimo į sostą chartiją. Tada svarbiausias karaliaus patarėjas - vokietis Christopheris Gabelis paakino du žemesniuosius luomus siūlyti padaryti monarchiją paveldimą. Kai atstovaujanti diduomenės interesams Taryba atmetė šitą pasiūlymą, neva padvejojęs karalius sutiko panaudoti jėgą. Kad bajorai neišsibėgiotų, sostinės vartai buvo uždaryti, o užkertant kelią galimam bajorų šalininkų arba švedų įsikišimui, visoje šalyje įvesta karinė padėtis. Taip diduomenės luomas buvo priverstas oficialiai atiduoti sostą karaliui Frederikui III, ir nuo tol sostas teisėtai turėjo atitekti jo įpėdiniams. Vienintelės išlygos – vieninga karalystė ir išsaugotos luomų privilegijos. Dabar visa valdžia faktiškai buvo sutelkta karaliaus Frederiko ir išrinktųjų patarėjų rankose.

1661 metų sausį bajorai, kunigija ir biurgerių atstovai buvo pakviesti pasirašyti Autokratinės paveldimos valdžios aktą, reglamentuojantį, jog autokratiškumas monarchinėje santvarkoje neatsiejamas nuo paveldėjimo. Be atvirų protestų dokumentas buvo pasirašytas kiekvienoje provincijoje, ir karalius gavo savotišku plebiscitu patvirtintą teisę savo nuožiūra nustatyti autokratijos principus. 1665 metais išleistas Karaliaus įstatymas danų teisės istorijoje vadinamas viena pirmųjų konstitucijų, nustačiusių absoliutinę monarchiją Europoje. Pavaldiniams tik 1709 metais galų gale buvo leista tiksliau susipažinti, kiek jie yra priklausomi. Konstitucijos preambulėje pabrėžiama, kad Taryba ir Luomų susirinkimas savanoriškai ir negrįžtamai atiduoda savo įgaliojimus Danijos karaliui.

Trys bendranacionaliniai reikalai sudarė apibrėžtas išimtis: liuteronų tikėjimo išsaugojimas (karalius buvo apibūdintas kaip Bažnyčios vadovas, o ne galva), karalystės nedalomumas (jokia jos dalis negali būti užleista ar apanažu atiduota jaunesniems sūnums), griežta paveldėjimo linija. Paveldėjimas moteriškąja linija buvo galimas tik tuomet, jei Frederiko

[34] Lietuvių enciklopedija. T. IV. Bostonas. 1954. P. 286.
[35] Derry T.K. Skandinavijos istorija. Vilnius. 1995. P.158.

III palikuonys neturėtų įpėdinių vyriškąja linija (toks atvejis buvo tik 1863 metais)[36]. Visais kitais atžvilgiais karaliaus kompetencija įstatymų leidžiamojoje, vykdomojoje ir teisminėje valdžiose buvo neribota, o bet koks apribojimas, kurį įsivesdavo koks nors monarchas, jam mirus automatiškai atšaukiamas.

Galutinai absoliutizmą įtvirtino Kristijonas V (1670 – 1699), atskirų sričių įstatymus pakeitęs kodifikuotu įstatymų rinkiniu, o Bajorų Seimą pakeitęs savo paties skiriama Taryba, daugiausia sudaryta iš miestiečių. Tokia miesčioniška absoliutinė monarchija išsilaikė ligi 1849 metų[37]. Nė vienas vėlesnis Oldenburgų suverenas nesusigundė pasinaudoti savo įgaliojimais kaip šiuolaikiniai diktatoriai. Jų įtaka valstybiniam gyvenimui niekada nebuvo tokia didelė kaip Kristijono IV, o šis valdė nepaisydamas suvaržymų, kuriuos tuo metu teisėtai galėjo daryti Taryba. Bet apskritai įstatymų leidimas ir administravimas pagerėjo. Didžiausias tolesnio valdymo pasiekimas buvo Kristijono V Daniškasis kodeksas, išleistas 1683 metais, sudarytas žinovų komisijos. Kodeksas buvo grįstas lygybe prieš įstatymus. Jame buvo vartojama visiems suprantama kalba, ir šis teisės leidinys buvo daug humaniškesnis už savo pirmtakus(išskyrus išdavystės atvejus). Buvo įsteigtas Aukščiausiasis teismas, kuriam kartais pirmininkaudavo pats karalius.

Norvegijoje absoliutizmo šaknų galima pradėti ieškoti tuo laiku, kai Norvegija buvo valdoma Danijos (1536 – 1660). Tačiau Danijos provincija Norvegija netapo. Jau Fridrychas II (1559 – 1588) pasiskelbė esąs išrinktas Danijos ir Norvegijos karaliumi. Norvegija buvo Danijos priklausoma valstybė, tačiau su savais įstatymais ir teisėjais. Reformacija buvo įvesta o bažnyčios turtai konfiskuoti. Liuterio mokslą skelbė danų dvasininkai, dėl to ir danų rašomoji kalba įsigalėjo visoje Norvegijoje.

Iš to laikotarpio karalių daugiausia susidomėjimo Norvegijai parodė Kristijonas IV, kuris joje dažnai lankydavosi. Netoli 1624 m. sudegusio Oslo jis pastatė naują sostinę – Kristianiją. Organizavo norvegų kariuomenę. 1651 m. jis buvo nuverstas nuo sosto. Karaliumi tapo Fridrichas III (1684 – 1670), kuris 1660 pasiskelbė Danijos – Norvegijos absoliutiniu vadovu.

Norvegijos absoliutizmo laikotarpis yra datuojamas 1660 – 1814 metais[38]. Federichas III pasiskelbė absoliutiniu vadovu. Vykdomoji valdžia toliau rėmėsi vietininko tarnyba. Šias pareigas nuo 1644 m. iki 1699 m. ėjo U.F. Gyldenlovas – nesantuokinis Frederiko III sūnus. Jis buvo išauklėtas karalienės ir tapo labai įtakingas. Gyldenlovo pastangomis buvo įsteigtas nepriklausomas Norvegijos Aukščiausiasis Teismas. Didelio palaikymo Gyldenlovas sulaukė sustiprinęs gynybą, sumažinęs valdžios išlaidas ir supaprastinęs mokesčius. Despotinį valdymą

[36] Derry T. K.. Skandinavijos istorija. Vilnius. 1995. P. 159.
[37] Lietuvių enciklopedija. T. IV. Bostonas. 1954. P. 286.
[38] Ten pat.

rėmė gerai organizuota biurokratija. Karališkoji biurokratija ėmė veikti ir miestų administraciją. Valdininkai ir turtingieji miestiečiai pasidarė vyraujanti klasė Norvegijoje, nuo tautos kamieno atskilusi daugiausia dėl savo kitokios (ypač danų ir vokiečių) kilmės. Taigi senąją nusilpusią Norvegiją atsvėrė auganti naujoji biurokratija, tvirtai įleidusi šaknis į gimtąją žemę.

Laikui bėgant, absoliutizmo įtaka Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje vis silpo. Galiausiai buvo padėtas pamatas pirmųjų skandinavų valstybių konstitucijų priėmimui. Šis įvykis galutinai panaikina bet kokias absoliutizmo apraiškas Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje.

2. Pirmosios konstitucijos ir valdžių padalijimas

Pirmosios skandinavų valstybių konstitucijos užima garbingą vietą pasaulio ir Europos konstitucijų tarpe. Kiekviena iš mūsų nagrinėjamų karalysčių konstitucijų yra kuo nors išskirtinė. Kiekviena nuėjo ilgą ir sudėtingą kelią, kol įgavo tokį pavidalą, kokį šiandien matome. Visų karalysčių konstitucinė raida turi tik jai būdingų bruožų.

Seniausia Skandinavijos valstybių konstitucija yra Norvegijos Konstitucija. Šios Karalystės svarbiausias valstybės įstatymas buvo išleistas 1814 metais gegužės 17 dieną. Netgi vertindami pasaulio mastu, galime teigti, kad tai labai seniai priimtas teisės aktas. Ji yra seniausia galiojanti Europos Konstitucija. Laikui bėgant, buvo atlikta daugybė Konstitucijos pakeitimų ir papildymų, kurie skirtingais periodais skirtingai reglamentavo monarcho teisinį statusą. Šioje Konstitucijoje pagaliau įtvirtinamas valdžių padalijimo principas. Tiesa, yra išskiriamos ne trys, kaip tai yra įprasta šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse, o tik dvi esminės valdžios rūšys: įstatymų vykdomoji ir įstatymų leidžiamoji. Plačiau tai analizuosime truputį vėliau.

Visą Norvegijos konstitucinę raidą galime suskirstyti į 3 etapus. Pirmasis etapas prasidėjo 1814 metais ir truko iki 1905 metų. Šiuo laikotarpiu Norvegija buvo unijoje su Švedija. Šią uniją abi valstybės priėmė skirtingai. Švedijos Karalystė Norvegiją laikė savo nuosavybe. Tuo tarpu Norvegijos piliečiai laikėsi pozicijos, kad nepriklausoma jų šalis savanoriškai pasirašė šią uniją, ir nepriklausomai nuo Švedijos pati vykdo savo vidinį valdymą.

Kaip ten bebūtų, visgi šis periodas nebuvo pats sėkmingiausias Norvegijos Karalystei, kadangi tai buvo laikotarpis, kada Norvegija įnirtingai ir sunkiai siekė savo nepriklausomybės. Šiuo laikotapiu Norvegija neturėjo savo karaliaus. Konstitucinės pataisos byloja, kad įstatymų vykdomoji valdžia buvo atiduota į Švedijos monarcho rankas, kuris sau atstovauti paskyrė specialų valdytoją (Statholder). Norvegijos Karalystė įnirtingai siekė vis didinti Stortingo įgaliojimus, kadangi būtent šią instituciją norvegai laikė savo nacionalinių interesų atstovavimo pamatu. Šio laikotarpio Norvegijos valstybės valdymo formą trumpai įvardintume dualistine monarchija su silpnai išvystytais demokratiniais institutais.

Antrasis periodas prasideda nuo Norvegijos nepriklausomybės atgavimo 1905 metais. Norvegija nutraukia santykius su Švedija ir, pradedant nuo šio įvykio iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos, daugiausiai dėmesio ir tuo pačiu konstitucinių pakitimų Norvegija skiria valstybės valdymo formos keitimui iš dualistinės į parlamentinę monarchiją. Po truputį į Konstituciją įtraukiama vis daugiau parlamentarizmo principų ir demokratinių institutų.

Trečiojo konstitucinės raidos etapo pradžia siejama su Antrojo pasaulinio karo pabaiga. Tai periodas, kai jau turime pakankamą pagrindą Norvegiją priskirti parlamentinės monarchijos valdymo modeliui. Šiuo laikotarpiu galutinai išvystomi demokratiniai institutai, valstybė po truputį tampa pasaulinės ekonominės ir politinės sistemos dalimi.

Švedijos Karalystė išsiskiria iš kitų dviejų mūsų nagrinėjamų valstybių tuo, kad ši šalis per visą savo gyvavimo laikotarpį niekada neturėjo vientisos konstitucijos, kokias turi dauguma valstybių, taip pat Norvegija ir Danija. Bet, nepaisant to, rašytinė Švedijos Konstitucija labai efektyviai reglamentavo teisinius santykius visais Švedijos Karalystės gyvavimo periodais.

Kaip ir Norvegijos, visą Švedijos konstitucinę raidą galima suskirstyti į etapus. Tik Švedijoje jų ne trys, o keturi[39].

Pirmasis periodas truko iki 1809 metų. Tai laikotarpis, apie kurį išsamiai kalbėjome praeitame mūsų mokslinio tiriamojo darbo skirsnyje. Šis laikotarpis įvardijamas kaip smulkiųjų dvarininkų, pirklių, besiformuojančios buržuazijos kova su absoliutine Karaliaus Gustavo Adolfo IV valdžia, bandymai ją riboti teisiškai. Dėl jo labai nesėkmingos politikos Švedija žlugo. Netgi tarp šio karaliaus šalininkų atsirado nemažai žmonių, kurie ragino karalių atsisakyti sosto.

Tuo pačiu metu Prancūzijoje vyko revoliucinis judėjimas. Tai labai stipriai įtakojo ne tik Švedijos, bet ir viso Skandinavijos pusiasalio valstybių raidą. Švedijoje tuo metu buvo nemažai šalininkų, kurie, diegiant ekonomines ir politines reformas, ragino sekti Prancūzijos pavyzdžiu, nepaisant to, kad ekonominės ir politinės sąlygos tuo metu tam nebuvo paruoštos[40].

Švedijos liaudis troško pokyčių. Pakitimai įvyko. Buvo priimti 4 esminiai įstatymai : a) 1809 m. birželio 6 d. Aktas dėl valstybės valdymo formos b) 1810 m. vasario 10 d. Riksdago įstatymas c) 1810 m. rugsėjo 26 d. Aktas dėl sosto paveldėjimo d) 1812 m. birželio 12 d. Aktas dėl spaudos laisvės. Visi šie keturi aktai kartu ir sudarė pirmąją Švedijos Konstituciją.

Svarbiausias iš šių įstatymų buvo „Aktas dėl valdymo formos“, kuris su pakeitimais ir papildymais veikė iki 1974 metų. Šis dokumentas labai svarbus tuo, kad įtvirtino didelius pokyčius valstybės valdymo formoje. Pirmą kartą per visą Švedijos istoriją įtvirtinamas bent dalinis valdžių padalijimo principas, Švedija tampa dualistine monarchija. Įstatymų vykdomosios

[39] Pumputis A., Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 112.
[40] Могунова М.А., Конституции государств Европейского Союза. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 1997. С. 690.

valdžios pagrindiniu subjektu tampa karalius, o įstatymų vykdomoji valdžia perleidžiama parlamentui[41].

Antrasis labai svarbus teisės dokumentas yra 1810 metų Aktas dėl sosto paveldėjimo. Šio akto išleidimą paskatino susidariusi situacija Švedijoje. Kadangi tuometinis karalius Karlas XIII neturėjo vaikų, tai po jo mirties vėl iškilo klausimų, kas užims sostą. Monarchu tapo Danijos princas Karolis. Tačiau po jo netikėtos mirties karaliumi buvo paskirtas Prancūzijos maršalas Bernadotas, kuris vėliau gavo vardą Karolis XIV Johanas. Aktas įtvirtino salinę sosto paveldėjimo sistemą Bernadotų dinastijai. Taip buvo siekiama glaudesnių santykių su Prancūzija. Ši sistema leidžia užimti sostą tik vyriškąja linija.

Įdomu išskirti ir 1812 metų Aktą dėl spaudos laisvės. Iki šio akto karaliaus priklausiniai turėjo labai plačias teises ir galimybes šioje srityje. Tačiau Bernadotas pasiekė, kad būtų priimtas naujas (1812 metų) aktas dėl spaudos laisvės, kuris suteikė jam galimybę apriboti spaudos laisvę, teisinantis tuo, kad tai kenkia valstybei ir jos interesams. Karaliaus sprendimas negalėjo būti apskųstas teisme.

Antrasis konstitucingumo raidos etapas truko iki 1863 – 1866 metų. Trečiasis – nuo XIX amžiaus septintojo dešimtečio pabaigos iki XX amžiaus šeštojo dešimtmečio vidurio. Ketvirtasis konstitucinės raidos periodas – tai visiškos reformos laikotarpis. Jis prasidėjo XX a. šeštojo dešimtmečio antrojoje pusėje ir tęsiasi iki šiol[42].

Švedijos Karalystės monarcho teisinį statusą ir svarbiausius įvykius, turėjusius didžiausią įtaką karaliaus įgaliojimams, dar aptarsime.

Danijos Karalystėje sudėtinga išskirti esminius konstitucinės raidos etapus, kaip tai yra Švedijoje ir Norvegijoje. Danijos Karalystėje pirmųjų konstitucijų klausimu kyla tam tikrų diskusijų. Teisės doktrinoje šia tema yra nedaug informacijos. Pačių danų teigimu, 1665 metais lapkričio 14 dieną priimtas Karaliaus įstatymas yra laikomas viena iš pirmųjų konstitucijų. Visgi pagrindinį dėmesį sutelksime konstitucijai, kuri įnešė esminius pokyčius valstybės valdymo formoje.

XVII a. nesėkmingai Danijai pasibaigę karai su Švedija paskatino visuomenines reformas. XIX a. pradžioje Švedija užvaldė iki tol Danijos valdytą Norvegiją, o tai lėmė Danijos kultūrinį pakilimą. Jis turėjo įtakos ir demokratiniams procesams visuomenėje, kas paskatino ir naujos konstitucijos priėmimą.

[41] Могунова М.А., Конституции государств Европейского Союза. – Москва: Институт законодателства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 1997. С. 690.
[42] Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – Москва, 2004. С. 251.

1849 metais birželio 4 d. buvo priimta nauja Danijos Karalystės Konstitucija. Esminis pokytis buvo dalinio valdžių padalijimo įtvirtinimas, dėl to Danija iš absoliutinės monarchijos tampa dualistine[43].

Taigi iki pirmųjų konstitucijų išleidimo (1810 m., 1814 m., 1849 m.) skandinavų šalyse vyraujanti valstybės valdymo forma buvo absoliutinė monarchija. Priėmus svarbiausius valstybių įstatymus, tiek Švedijoje, tiek Danijoje, tiek Norvegijoje buvo įtvirtintos dualistinės monarchijos, kurios pirmą kartą įtvirtino valdžių padalijimą. Tiesa, tų laikų valdžių padalijimas dar nebuvo visiškai toks, koks yra dabartinis demokratinis jo variantas. Tų laikų Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje pastebimos ne trys vyraujančios valdžios, o tik dvi. Dabar plačiau ir paanalizuosime konkrečius kiekvienos valstybės dualizmo požymius.

Priėmus minėtas konstitucijas, pagrindine įstatymų leidžiamosios valdžios institucija tampa parlamentas. Tuo tarpu įstatymų vykdomoji ir teisminė valdžia ir toliau lieka monarchų žinioje. Lygindami Norvegijos ir Švedijos Konstitucijų parlamentų reglamentavimą, galime teigti, kad Norvegijos Stortingo įgaliojimai nebuvo taip stipriai apriboti įstatymų leidyboje kaip tai buvo Švedijoje. Norvegijos buržuazija ir dvarininkija baiminosi dėl Švedijos karaliaus įtakos, pertvarkant Stortingo įgaliojimus. Norvegijos Konstitucijoje Stortingo statusas nuo pat pradžių buvo kaip vienintelės įstatymus leidžiančios institucijos (skirtingai nei Švedijoje). Švedijos karalius išlaikė plačius įgaliojimus. Buvo įtvirtintas gana stiprus Riksdago teisių apribojimas daugeliu klausimų[44].

Švedijoje karaliui priklausė įstatymų vykdomoji valdžia ir taip pat labai platūs įgaliojimai įstatymų leidyboje. Jis skyrė Valstybės Tarybą, kuri buvo karaliaus patariamoji institucija. Iki 1876 metų Švedijoje nebuvo ministro pirmininko ir vyriausybės. Tarybos nariai konsultuodavo monarchą ir tuo pačiu jie buvo atsakingi už savo konsultacijas. Galiausiai jie turėjo kontrasignuoti karališkuosius dekretus[45].

Norvegijoje įstatymų vykdomoji valdžia su Švedijos karaliumi priešakyje buvo nepriklausoma nuo parlamento. Karalius formavo vyriausybę neatsižvelgdamas į Stortingo partinę sudėtį. Parlamentas galėjo kontroliuoti vyriausybę tik finansų srityje. Aktai, kurie glaudžiai siejosi su vykdomąja valdžia, buvo priimami Valstybės Tarybos, kurią sudarė karaliaus paskirtas specialus valdytojas ir vyriausybės nariai. Stortingas buvo izoliuotas nuo išorinių politinių ir ekonominių klausimų sprendimo, tuo tarpu karalius neturėjo teisės paleisti parlamento.

[43] Pumputis A., Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 120.
[44] Могунова М.А., Конституции государств Европы. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 2001. С. 648.
[45] Могунова М.А., Конституции государств Европейского Союза. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 1997. С. 690.

Kaip jau minėjome, įstatymų leidžiamoji valdžia buvo sukoncentruota Stortingo rankose, tačiau jis negalėjo aktyviai išnaudoti šios teisės dėl trijų priežasčių. Pirmoji yra ta, jog parlamento sesijos buvo rengiamos tik kas treji metai. Antroji priežastis – sudėtinga įstatymų priėmimo procedūra, kada projektai atskirai svarstomi žemuosiuose ir aukštuosiuose rūmuose, o tik tada rengiamas bendras posėdis, kuriame ir priimamas sprendimas. Problema buvo tame, jog aukštųjų rūmų deputatams buvo keliami dideli reikalavimai jų asmenybėms. Dėl šių asmenybių skirtumų neretai nuomonės, priimant įstatymą, išsiskirdavo, ir teisės aktas nebūdavo priimamas, o atidedamas net 3 metams iki kitos parlamento sesijos. Trečia priežastis – Švedijos Karalius turėjo absoliutaus veto teisę, kuria jis neretai naudodavosi.

Tačiau su šiomis trimis priežastimis buvo aktyviai kovota. Rezultatas buvo pastebimas. 1869 metais buvo priimtas įstatymas, įtvirtinęs kasmetinių parlamento sesijų rengimą. Taip pat buvo pakeista Lagtingo[46] formavimo tvarka, tai darė įtaką jo sudėčiai, ir dėl to buvo stipriai sumažintos pažiūrų priešpriešos tarp dviejų rūmų[47].

Kol galiojo unija su Švedija, Storingas neturėjo ir negalėjo turėti jokių įgaliojimų išorinuose valstybės reikaluose, nors to labai siekė. Visi tokio pobūdžio teisės aktai buvo palydimi karaliaus veto. Ir tik tada, kai unija su Švedija buvo nutraukta, buvo galima kalbėti apie platesnius parlamento įgaliojimus šioje srityje.

Kalbant apie Švedijos parlamentą, kai kuriose srityse Riksdagas gavo plačius įgaliojimus. Labiausiai galime išskirti jo įgaliojimus finansų srityje. Jis galėjo skirti savo deputatus kontroliuoti Valstybinio banko veiklą. Parlamentas įvedinėjo mokesčius, tvirtino pareigūnų atlyginimus, tvirtino biudžetą, skirdavo įvairius finansinius revizorius. Taip pat jis galėjo patraukti juridinėn atsakomybėn ministrus, kitus valstybės pareigūnus, Aukščiausiojo teismo teisėjus, dalyvauti procese, skiriant jiems bausmes. Tokie platūs įgaliojimai šioje srityje aiškinami tuo, jog buvo siekiama apriboti karaliaus galimybes piktnaudžiauti finansais.

Danijoje, kaip ir Švedijoje ir Norvegijoje, po Konstitucijos paskelbimo taip pat buvo apribota karaliaus valdžia. Pirmą kartą buvo įsteigtas dviejų rūmų parlamentas. Įstatymus leido tautos atstovybė kartu su monarchu. Taigi pagal šį bruožą Danijos parlamentas yra artimesnis Švedijos Riksdagui, kadangi jo teisės įstatymų leidyboje irgi buvo apribotos. Tačiau Danijoje teismų sistema veikė nepriklausomai, tai dualistinėse monarchijose nėra labai dažnas reiškinys. Nepaisant šių bruožų, karaliaus įgaliojimai tikrai buvo nemenki. Jis buvo vykdomosios valdžios „galva“. Vykdomoji valdžia buvo atsakinga karaliui, kadangi jis ją ir formavo. Dar vienas bendras bruožas su Švedija ir Norvegija – karalius galėjo vetuoti parlamento įstatymus.

[46] Norvegijos parlamento aukštieji rūmai
[47] Могунова М.А., Конституции государств Европы. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 2001. С. 650.

Vykdomosios valdžios pareigūnų skyrimas ir šalies atstovavimas užsienyje taip pat pateko į jo kompetencijos sritį[48].

Iš tolesnių svarbių šių šalių pakitimų reikėtų išskirti 1905 metų unijos tarp Norvegijos ir Švedijos žlugimą. Norvegija tampa nepriklausoma valstybe (čia prasideda antrasis Norvegijos konstitucinės raidos etapas). Iš Konstitucijos buvo išbraukti keli straipsniai, kurie reglamentavo uniją su Švedija ir jos karaliaus galias Norvegijos įstatymų vykdomąjai valdžiai. Nors Norvegijoje ir nebuvo valdančiosios dinastijos, tačiau buvo pasisakyta už monarchijos išsaugojimą. Karaliumi tampa Danijos princas Karolis.

Formaliai Konstitucijos pakitimai nepakeitė valdymo formos ir nepalietė monarcho įgaliojimų. Buvo išlaikyta dualistinės monarchijos forma, kadangi vyriausybė ir toliau buvo formuojama karaliaus, kuri jam buvo atsakinga. Karalius galėjo atleisti ministrus ar net visą vyriausybę. Monarchas taip pat skyrė kitus aukščiausius valstybės pareigūnus, teisėjus, gubernatorius. Jis turėjo karo ar taikos paskelbimo teisę ir buvo esminė figūra visoje užsienio politikoje[49].

Taigi svarbiausia naujovė, kuri buvo įtvirtinta pirmosiose Švedijos, Danijos ir Norvegijos Konstitucijose, yra susijusi su valdymo forma. Pirmą kartą šių monarchijų istorijoje įvedamas valdžios dualizmas. Šioje valdymo formoje karalius jau ne visagalis vadovas, tapatinantis save su Dievu. Įstatymų leidžiamoji valdžia atskiriama nuo vykdomosios. Visose karalystėse svarbiausiu subjektu ir toliau lieka monarchas, tačiau nemažai jo įgaliojimų įstatymų leidybos srityje perleidžiama parlamento kompetencijai. Norvegijos Stortingo statusas buvo reglamentuotas kaip vienintelės įstatymų leidžiančiosios institucijos, tuo tarpu Švedijoje ir Danijoje monarchas įstatymų leidyboje ir toliau išlaikė gana plačius įgaliojimus. Visose trijose valstybėse monarchas išliko įstatymų vykdomosios valdžios vadovu. Karalius ją formavo, o ji buvo atsakinga jam. Dar reikėtų išskirti nepriklausomą Danijos Karalystės teismų sistemą, kuri dualistinėse monarchijose dažniausiai būna karaliaus žinioje. Iš esmės visos valstybės vystėsi labai panašiai, ir jų dualistinės monarchijos bruožai yra labai panašūs ir atitinka bendruosius šios valdymo formos kriterijus.

[48] Mesonis G., Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 121.
[49] Могунова М.А., Конституции государств Европы. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 2001. С. 652.

3. Karaliaus statuso kitimas ir naujųjų konstitucijų era

Valdžių dualizmo įtvirtinimas pirmosiose skandinavų valstybių konstitucijose buvo tik pati pradžia ilgoje ir sudėtingoje konstitucinėje raidoje. Laikui bėgant, šis procesas įgavo vis didesnį pagreitį. Su didėjančiu konstitucinių pataisų skaičiumi vis ryškesni darėsi parlamentarizmo kontūrai. Vis labiau ribojama monarcho įtaka valstybių valdyme.

Norvegijoje 1913 metais karalius neteko absoliučios veto teisės Stortingo priimamų įstatymų atžvilgiu. Buvo įtvirtinta atstovaujamoji veto teisė. Tais atvejais, kai karalius pasinaudodavo šia teise, Stortingas dar turėjo galimybę atstatyti įstatymą. Tačiau kelias tą padaryti buvo pakankamai sudėtingas: tas įstatymas turėjo būti patvirtintas trijose ateinančiose stortinguose trijose eilinėse sesijose. Kalbant apie konstitucinius įstatymus, karalius neturėjo jokios veto teisės jų atžvilgiu. Jie buvo priimami sudėtinga tvarka, pasirašomi Stortingo pirmininko ir sekretoriaus, o karalius juos tik publikuodavo[50].

Monarcho teisės vis daugiau buvo perleidžiamos parlamentui arba vyriausybei. Atsirasdavo vis daugiau parlamentinės kontrolės apraiškų vyriausybės atžvilgiu. O galiausiai buvo priimta pataisa, kad karalius negali formuoti vyriausybės savo nuožiūra, o turi tai daryti atsižvelgdamas į parlamento partinę sudėtį. Ir būtent šis požymis yra vienas esminių parlamentarizmo bruožų. Vis daugiau monarcho įgaliojimų vykdomojoje valdžioje pereidavo vyriausybės kompetencijai. Dabar karaliaus priimti sprendimai Valstybės Taryboje turėjo būti kontrasignuojami ministro pirmininko ir konkretaus ministro. Ministrai, kurie nesutiko su karaliumi dėl vienos ar kitos pataisos, turėjo išsakyti savo argumentuotą nuomonę ir įtraukti tai į protokolą. Ministrai, kurie sutiko su monarcho siūlymu, buvo atsakingi už tuos pakeitimus. Jeigu visa vyriausybė nesutiko su karaliaus siūlymu, tada karalius turėjo pakeisti savo nuomonę, arba vyriausybė turėjo atsistatydinti.

Svarbioms pareigoms kandidatus ir toliau skyrė monarchas, tačiau vadovaudamasis vyriausybės rekomendacijomis. Užsienio reikalų politikoje karaliaus galios išliko pakankamai stiprios. Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu monarchas ir toliau išlaikė pakankamai plačius įgaliojimus išorės politikos ir saugumo srityse. Tokiu būdu karaliaus Hakono VII sūnus Olafas aktyviai reiškėsi diskusijose su antihitlerinės koalicijos šalimis[51].Taigi pirmieji svaresni parlamentarizmo požymiai Norvegijoje pradėjo reikštis antruoju konstitucinės raidos etapu, ypač jo pabaigoje.

Švedijoje parlamentarizmas vystėsi labai panašiai kaip ir Norvegijoje. Tai paaiškinama tuo, kad šių dviejų valstybių istorija glaudžiai susijusi. Naujas lapas šių karalysčių konstitucinėje

[50] Могунова М.А., Конституции государств Европы. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 2001. С. 652..
[51] Ten pat.

raidoje buvo jų tarpusavio unijos nutraukimas. Švedijoje po unijos žlugimo irgi pradėjo formuotis parlamentinė monarchija. Šis formavimasis priskirtinas trečiajam Švedijos Karalystės konstitucinės raidos periodui, kuris apytiksliai truko nuo 1866-ųjų metų iki 1966-ųjų metų.

Tų laikų Švedijoje monarcho įgaliojimų sąskaita buvo padidintos Riksdago teisės kontroliuoti vykdomąją valdžią tarptautinių santykių sferoje. Tačiau nemaža dalis pakitimų neatsispindėjo keturiuose konstituciniuose įstatymuose. Kai kurie svarbūs pokyčiai buvo įtvirtinti kituose aktuose. Iš jų galima išskirti 1876 metais atsiradusią ministro pirmininko pareigybę Valstybės Taryboje. Kaip pasekmė buvo įkurta ir vyriausybė kaip įstatymų vykdomosios valdžios institucija. Taigi tie karaliaus patarėjai, kurie anksčiau sudarė Valstybės Tarybą, dabar sudarė vyriausybę. Monarchas ir toliau išlaikė teisę paskirti juos pareigoms. Tiesa, praėjus dar keliems metams, įsigaliojo konstitucinis paprotys, kad karalius, skirdamas vyriausybę, turi atsižvelgti į parlamento sudėtį. Kuo toliau, tuo labiau stiprėjo parlamentinė vyriausybės kontrolė[52].

Per visą savo istoriją Danija iš viso turėjo 6 konstitucijas. Praeitame mūsų mokslinio tiriamojo darbo skirsnyje analizavome 1849 metų Danijos Konstituciją su įtvirtintu valdžios dualizmu, kurioje įstatymų leidžiamoji valdžia buvo padalinta parlamentui ir monarchui. Tačiau po šios Konstitucijos priėmimo buvo ir toliau ieškoma naujų variantų, kaip pagerinti valstybės klestėjimą. Danija nebuvo išimtis, joje kaip ir Švedijoje ir Norvegijoje kuo toliau, tuo labiau buvo pastebimi parlamentarizmo bruožai.

XIX amžiuje Danijoje buvo priimta ir daugiau konstitucijų: 1855 metais, 1863 metais, 1866 ir 1915 metais. 1855 metų Konstitucija įtvirtino Šlezvigo ir Holšteino praradimą kare su Prūsija. Šių hercogysčių netekimas Danijai buvo didžiulė nesėkmė. 1863 metų aktas sprendžia karališkosios dinastijos klausimą. Įtvirtinama Gliuksburgų šeimos teisė į Danijos Karalystės sostą. 1866 metais Konstitucija buvo šiek tiek pakeista: ji tapo labai konservatyvi, apribojanti parlamento teises, tokia liko iki pat 1915 m. 1915 metų Konstitucija įtvirtino daugumą nuostatų, kurios vėliau buvo pakartotos 1953 metų Konstituciniame Akte. Šiose konstitucijose parlamentinės monarchijos valdymo forma ypatingai neatsispindėjo. Labiausiai su parlamentarizmu sietina konstitucija yra 1953 metų Konstitucija, kuri galioja iki šiol[53].

Bėgant laikui, Skandinavijos valstybėse susiformavo jau visi parlamentarizmo požymiai. Trečiasis Norvegijos Karalystės konstitucinės raidos periodas prasideda pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, kada Norvegijoje pasireiškė visi parlamentarizmo principai. Tuometinę Norvegiją jau galime drąsiai vadinti parlamentine monarchija.

---

[52] Могунова М.А., Конституции государств Европейского Союза. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 1997. С. 693.
[53] Лафитский Б.И., Конституции государств Европейского Союза. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 1997. С. 296.

Nors šis laikotarpis, vertinant tik konstitucines pataisas dėl monarcho valdžios apribojimo, buvo skurdokas, tačiau visgi praktikoje nemažai karaliaus teisių vykdomosios valdžios srityje perėjo vyriausybei. O tie įgaliojimai, kurie liko monarcho kompetencijos ribose, daugiausiai buvo naudojami tik ministrų ar ministro pirmininko rekomendacijomis.

Karalius jau seniai prarado veto teisę parlamento priimtų įstatymų atžvilgiu. Jis juos tik formaliai pasirašo. Karalius sako kalbą pirmojoje parlamento sesijoje, bet didžiąją dalį šios kalbos turinio sudaro vyriausybės programos pristatymas.

Iš svarbesnių karaliaus įgaliojimų galima išskirti teisę formuoti vyriausybę. Nors iš pirmo žvilgsnio tai atrodo nežymus įgaliojimas, kadangi tas formavimas jau seniai vyksta, atsižvelgiant į parlamento sudėtį, tačiau praktikoje nė viena partija nesurenka daugumos parlamente, todėl karalius aktyviai dalyvauja partinių frakcijų lyderių diskusijose, siekdamas pavesti kažkam iš jų formuoti vyriausybę[54].

Švedijoje parlamentinė monarchija buvo galutinai įtvirtinta 1974 metų vasario 27 dieną. Tai naujos Konstitucijos paskelbimo data. Konstituciją sudarė minėtų metų Aktas dėl valdymo formos, reglamentavęs parlamentinės monarchijos valdymo formą, 1810 metų rugsėjo 26 dienos Aktas dėl sosto paveldėjimo, 1949 metų Aktas dėl spaudos laisvės su 1974 metų vasario 27 dienos pakeitimais.

Šis labai svarbus įvykis patenka į ketvirtojo Švedijos konstitucinės raidos etapo ribas. Kaip matome, tai visiškos reformos laikotarpis. Jis prasidėjo XX a. šeštojo dešimtmečio antrojoje pusėje ir tęsiasi iki šiol.

Kaip galime pastebėti, 1974 metų vasario 28 dienos Riksdago aktas oficialiai prarado pagrindinių valstybės įstatymų statusą, nors jis tebelaikomas konstituciniu įstatymu. Ši Konstitucija galioja iki šiol, tačiau karaliaus funkcijos nuo konstitucijos paskelbimo dienos labai pasikeitė.

Švedijos Konstitucija išsiskiria tuo, kad joje netgi ir pačioje XX amžiaus pabaigoje buvo padaryta nemažai pakeitimų. Iš tų pakeitimų išskirsime tiktai vieną. Į ją įtraukiamas dar vienas konstitucinis aktas. Taigi konstitucinių įstatymų padidėja nuo trijų iki keturių. Naujasis aktas vadinasi 1991 m. Aktas dėl žodžio laisvės. Tačiau jau 1994 metais jis buvo labai pakoreguotas ir papildytas. Įstatymas detaliai reglamentuoja klausimus, priskiriamus prie žodžio laisvės užtikrinimo ir jos ribojimo sąlygas.

Po Antrojo pasaulinio karo, kurio metu Danijos Karalystę okupavo Vokietija, buvo persvarstyta daug dalykų – nuo žmogaus teisių sampratos iki valstybės valdymo formos tobulinimo. Politinės ir teisinės diskusijos tęsėsi beveik dešimtmetį, kol buvo sudarytas

[54] Могунова М.А., Конституции государств Европы. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 2001. С. 654.

konstitucinis komitetas, kuriam buvo pavesta parengti naują šalies konstituciją. Naująjį Danijos Karalystės Konstitucinį Aktą pasirašė Danijos karalius Frederikas IX, ji įsigaliojo 1953 m. birželio 5 d. ir tebegalioja iki dabar. Į Danijos Konstitucijos sudėtį įeina 1953 m. birželio 5 dienos Konstitucinis Aktas ir 1953 m. kovo 23 dienos Danijos Paveldėjimo Aktas. Ši Konstitucija pagaliau įtvirtino parlamentinės monarchijos valdymo formą, labai apribodama karaliaus įgaliojimus visose srityse.

1953 m. kovo 23 dienos Danijos Paveldėjimo Aktas įtvirtino svarbią naujovę dėl sosto paveldėjimo. Ji ne be priežasties buvo padaryta būtent tais metais. Pakeitimas įtvirtino moters įpėdinystės teises į Danijos sostą. Pagal galiojančią Konstituciją iki to laiko tiktai vyras galėjo tapti Danijos karaliumi. Tačiau karalius turėjo tris dukteris, ir 1953 m. dabartinė karalienė Margarita II tapo pilnametė: jai sukako dvidešimt vieneri metai, todėl reikėjo skubiai kažką daryti. Į Konstituciją buvo įvesta pataisa, pagal kurią pripažįstama moters įpėdinystės teisė į Danijos sostą. Nuo 1953 m. Konstitucijoje daugiau nieko nebuvo pakeista, nes iš tiesų nieko ir nenorima keisti, – net ir tų daugybės įstatymų, kurie iš esmės jau nebeturi jokios prasmės. Pavyzdžiui, pagal Konstituciją įstatymų leidimui privalo pritarti karalienė, ji turi pasirašyti visus Danijos įstatymus, taip pat skirti visus parlamento valdininkus bei ministrą pirmininką. Ji ligi šiolei tai daro, tačiau visa tai yra tik simbolinis aktas.

Čia mūsų šio skyriaus analizė pasibaigia. Dabartiniam Skandinavijos monarchijų karalių statusui skirsime atskirą dalį. Apibendrindami galime teigti, kad šis periodas, kurio metu visose trijose valstybėse įsitvirtino parlametarizmas, yra kertinis Skandinavijos karalysčių konstitucinėje raidoje, kadangi jo metu susiformavo esminės ir dabartinių Švedijos, Danijos ir Norvegijos konstitucinės nuostatos. Labiausiai išskirtini visų trijų valstybių šio periodo konstituciniai pakitimai yra vyriausybės formavimas, atsižvelgiant į parlamento partinę sudėtį, ir parlamentinės kontrolės įtvirtinimas. Naujosios konstitucinės nuostatos labai stipriai sumažino monarcho įgaliojimų spektrą. Monarchas taip pat prarado absoliučią veto teisę parlamento priimtų įstatymų atžvilgiu. Tiesa, ne visi pakitimai atsispindėjo konstitucijose. Ypač tai pabrėžtina, kalbant apie Švedijos Karalystę, kur nemažai naujovių neatsispindėjo keturiuose pagrindiniuose įstatymuose. Taigi, naujosios XX a. priimtos ar pakeistos konstitucijos geriausiai apvainikuoja 150 metų Švedijos, Danijos ir Norvegijos kelią parlamentarizmo link, ir šioje vietoje prasideda naujasis skandinavų karalysčių kaip šiuolaikinių demokratinių valstybių gyvavimo laikotarpis.

III. KONSTITUCINIS MONARCHO STATUSAS

Kaip jau supratome praeitoje mūsų mokslinio tiriamojo darbo dalyje, XX amžius labai svarbus visoms trims nagrinėjamoms skandinavų valstybėms, kadangi buvo priimtos naujosios konstitucijos, kurios veikia iki šiol. Švedija, Danija ir Norvegija pagaliau tampa demokratinėmis šalimis su visiškai išvystytu valdžių padalijimu ir kitais demokratiniais institutais. Dėl to labai pakito ir konstitucinis monarcho statusas.

Monarcho vaidmuo valstybės valdžių organizacijoje pastebimai minimizuojamas, pagrindinės valdymo funkcijos sutelkiamos parlamento bei vyriausybės institucijose, kurioms ir tenka visa politinė – teisinė atsakomybė. Toks valstybės vadovo kompetencijos apribojimas yra būdingas visoms parlamentinėms monarchijoms. Sumenkinant monarcho instituto įtaką įstatymų leidybos bei įstatymų vykdomosios veiklos procese, nulemiamas ir adekvatus jo atskaitingumo pokytis.

Pagrindinis mūsų šios dalies tikslas yra atlikti dabartinių Švedijos, Norvegijos ir Danijos Konstitucijų analizę, didžiausią dėmesį skiriant trims svarbiausioms valdžios rūšims ir jų santykiams su monarchu. Iš tikrųjų, tai nėra toks paprastas uždavinys, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, kadangi nemažai šių valstybių konstitucinių nuostatų neturi realios teisinės galios ir atlieka tik formalų vaidmenį senųjų tradicijų garbei. Taip pat šių monarchijų konstitucinėje praktikoje sutinkama ir priešingų, ką tik paminėtoms, situacijų, kuomet praktikoje monarchas turi didesnę veikimo laisvę negu tai reglamentuota konstitucijoje.

Šioje dalyje pasistengsime atsakyti į klausimą, ar tikrai monarchas Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje yra beveik jokių įgaliojimų ir teisių neturintis subjektas, ir apžvelgsime valstybės vadovo pareigas šių karalysčių valdyme.

1. Monarchas ir įstatymų leidžiamoji valdžia

Įstatymų leidžiamoji valdžia yra tautos deleguota savo atstovams valstybės valdžia, kolegialiai įgyvendinama, leidžiant norminius aktus ir kontroliuojant vykdomąją valdžią. Įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina tautos renkamas parlamentas – tai aukščiausia atstovaujamoji institucija[55].

Mūsų nagrinėjamose monarchijose, laikui bėgant, valstybės vadovo institutas neteko tiek įstatymų leidžiamosios, tiek daugumos vykdomosios bei teisminės valdžių funkcijų ir valdyme lyderio poziciją užleido visuomenės atstovaujamai institucijai – parlamentui. Perėjimas nuo

[55] Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius. 2000. P. 68.

konstitucinės monarchijos dualistinio tipo prie konstitucinės monarchijos parlamentinio tipo vyko palaipsniui, pereinant monarcho prerogatyvoms, visų pirma, vykdomosios valdžios srityje, o vėliau ir įstatymų leidžiamojoje valdžioje.

Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje pagrindinė įstatymų leidžiamosios valdžios institucija yra parlamentas. Kiekvienoje iš jų jis turi savitą pavadinimą. Norvegijoje jis vadinamas Stortingu, Švedijoje – Riksdagu, Danijoje – Folketingu. Skirtingi pavadinimai nekeičia parlamento esmės, ir kiekvienoje valstybėje parlamento statusas yra labai panašus.

Norvegijoje Stortingas užima pirmąją vietą valstybės institucijų sistemoje.56 Jis sprendžia visus svarbius šalies klausimus ir priima įstatymus įvairiausiais klausimais. Švedijoje pagal Konstituciją auksčiausia valstybinės valdžios institucija yra Riksdagas. Tiktai jis leidžia įstatymus. O 1974 m. Valdymo formos Akto VIII dalis – „Įstatymai ir kiti nurodymai“ iš esmės suteikia parlamentui absoliučiai neapribotas įstatymų leidybos teises visais klausimais[57].

Visose nagrinėjamose valstybėse parlamentas yra svarbiausia arba bent formaliai svarbiausia valdžios institucija. Švedijos Riksdagą sudaro 349 nariai, Danijos Folketingą – 179 nariai, Norvegijos Stortingą – 165 nariai.

Pagrindinė šios institucijos funkcija, kaip mums sako jau pats šios valdžios rūšies pavadinimas, yra įstatymų leidimas. Tačiau ne visais laikais ši institucija išlaikė tokius plačius įgaliojimus šioje sferoje. Praeities laikais esminė figūra, leidžiant įstatymus, buvo monarchas. Vėliau įstatymų leidyba buvo monarcho ir parlamento kompetencijoje. Dabartinės parlamentų įstatymleidystės teisės yra išplėstos monarchų įgaliojimų sąskaita.

Kita labai svarbi parlamento funkcija parlamentinės valdymo formos šalyse yra vyriausybės formavimas ir kontrolė. Tiek Švedijos, tiek Danijos, tiek Norvegijos parlamentai įgyvendina šią savo pareigą. Būtent tai yra esminis parlamentinės valdymo formos požymis. Visose nagrinėjamose karalystėse monarchas yra arba visiškai, arba didžiąja dalimi prarado savo teisę (kurią jis labai ilgą laiką turėjo praeityje) formuoti ir kontroliuoti vyriausybę. Tuo pačiu vyriausybės tampa atsakingos ne prieš karalius, o prieš parlamentus, kurie turi teisę pareikšti nepasitikėjimą ministrui ar net visai vyriausybei ir tokiu būdu jas paleisti.

Riksdagas, Folketingas ir Stortingas yra renkami tautos laisvų, visuotinių, lygių rinkimų būdu. Kai jų sudėtis tampa aiški, įvyksta pirmasis posėdis. Visų valstybių monarchai šiuo periodu turi tam tikrų pareigų ir įgaliojimų.

---

[56] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[57] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

Švedijoje monarchas atidaro Riksdago sesiją, bet jis nesako iškilmingos kalbos. Tai būna labiau formalus atidarymo veiksmas. Pagal Riksdago Akto I dalies 6 straipsnį karaliui nesant, sesiją atidaryti gali ir talmanas[58]. Danijoje Folketingas į pirmąją savo sesiją susirenka trys mėnesiai po rinkimų, nors monarchas gali sušaukti parlamentą ir anksčiau nustatyto laiko (Konstitucijos 35 straipsnio, 1 dalis)[59]. Norvegijos monarchas, esant būtinybei, taip pat gali sušaukti neeilines Stortingo sesijas (Konstitucijos 68 – 69 straipsniai)[60]. Švedijos monarchas tokios teisės neturi[61]. Kaip reglamentuoja Norvegijos Konstitucija, pirmas Stortingo posėdis turi vykti sostinėje[62]. Karalius turi teisę paskelbti kitą miestą, tačiau tik esant tam labai svarioms priežastims. Karalius arba jo paskirtas asmuo sako kalbą pirmajame Stortingo posėdyje. Tačiau panašiai kaip ir Švedijoje tos kalbos esmė nėra siejama su iškilmingumu. Kalbos tikslas informuoti Stortingą apie esminius valstybinius reikalus ir problemas. Norvegijoje karalius bet kada gali sušaukti Stortingą, jeigu jis mano, kad tai būtina karalystės gerovei[63].

Svarbu pažymėti, jog parlamentas įgauna svarbias funkcijas, formuojant monarcho institutą. Konstitucijose yra įtvirtinta vadovo priesaikos parlamentui taisyklė, kuri simbolizuoja kur kas svarbesnį nei formalų karūnacijos procedūros momentą. Iš tiesų tokiu būdu parlamentas prisaikdintam monarchui suteikia valdžios įgaliojimus (Norvegijos Karalystės Konstitucijos 9 straipsnis ir Danijos Karalystės Konstitucijos 8 straipsnis[64]). Danijoje tai daroma Valstybės Taryboje, o Švedijoje monarchas, užimdamas sostą, neprisiekia ištikimybės Konstitucijai, bet vietoj to duoda paprastą valstybės pareigūno priesaiką, kuria pažada laikytis Konstitucijos nuostatų[65].

Jau minėjome, kad parlamentas vienareikšmiškai yra svarbiausia įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, ir kad monarchų įgaliojimai yra labai maži šioje sferoje. Tačiau, visgi, kokios yra konkrečios monarchų teisės pačiame įstatymų leidybos procese? Iš tikrųjų, tai nėra labai paprastas klausimas, netgi, turint rankose konstitucijos tekstą.

---

[58] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[59] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[60] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[61] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[62] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[63] Ten pat.

[64] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[65] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

Švedijos karaliaus teisės šiuo požiūriu yra labiausiai apribotos. Iš tikrųjų tikslingesnis apibūdinimas būtų – teisės ne apribotos, o teisių apskritai nėra. Švedijos Konstitucijoje nerasime teisės normų, kurios įvardintų karalių įstatymų leidžiamosios valdžios dalimi. Įstatymų leidyboje monarchas neturi visiškai jokių įgaliojimų. Pagal Švedijos Karalystės Valdymo formos Akto I dalies 4 straipsnį tik Riksdagas leidžia įstatymus[66]. Taigi įstatymų leidžiamoji valdžia yra sukoncentruota tik jo rankose. Monarchas kokių nors teisių įstatymų leidyboje neturi. Jis neturi įstatymo projekto pateikimo teisės. Švedijoje šiuo įgaliojimu naudojasi tik vyriausybės nariai ir parlamento deputatai. Karalius neturi ir veto teisės įstatymų atžvilgiu. Dar vienas labai svarbus Švedijos bruožas tas, kad čia iš viso nereikalingas monarcho parašas ant Riksdago priimtų įstatymo projektų, kadangi įstatymo projektus, prieš siųsdamas juos vyriausybei, pasirašo talmanas(Riksdago Akto V dalies 13 straipsnis)[67]. Vyriausybė nedelsdama privalo jį publikuoti (Valdymo formos Akto VIII dalies 19 straipsnis)[68].

Norvegijoje pagal Konstitucijos 49 straipsnį įstatymų leidybos teisė priklauso tautai, kuri ją įgyvendina per Stortingą[69]. Taip pat, skirtingai nei tai yra Švedijoje, karalius turi įstatymo projekto pateikimo teisę. Norvegijos Konstitucija teigia, kad Stortingo priimti įstatymų projektai yra pateikiami karaliui pasirašyti. Projektai tampa įstatymais tik tada, kai juos pasirašo monarchas. Jeigu karalius, peržiūrėjęs projektą, jo nepasirašo, tokiu atveju jis su pastabomis jį siunčia atgal Stortingui. Tai reglamentuoja Norvegijos Karalystės Konstitucijos 78 – 79 straipsniai[70]. Pataisytas jis vėl siunčiamas karaliui ir po pasirašymo įgauna įstatymo statusą. Tais atvejais, kada įstatymo projektas buvo priimtas dviejose Stortingo sesijose, kurios vyko ne iš eilės, net karaliaus nepasirašytas projektas tampa įstatymu[71].

Danijos karaliaus teisės bent jau formaliai atrodo dar didesnės nei Norvegijos monarcho. Danijos Konstitucijos 3 straipsnis teigia, kad įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina karalius kartu su Folketingu[72]. Tokios nuostatos neturi nei Švedijos, nei Norvegijos Konstitucijos. Tai pasireiškia tuo, kad karalius gali naudotis įstatymų leidybos iniciatyvos teise. Apskritai pagal Danijos Konstituciją įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi karalius, Ministrų kabinetas, deputatai ir pastovūs Folketingo komitetai. Tačiau pagrindinius dalyvius galima išskirti du: monarchas (kurio teisę reglamentuoja Konstitucijos 21 straipsnis) ir Folketingo deputatai

[66] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09
[67] Ten pat.
[68] Ten pat.
[69] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09
[70] Ten pat.
[71] Ten pat.
[72] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

(Konstitucijos 41 straipsnio 1 dalis)[73]. Dar vienas svarbus monarcho įgaliojimas, kurį reglamentuoja Danijos Konstitucija, tai yra karaliaus veto teisė Folketingo priimtų įstatymų projektų atžvilgiu. Įstatymo projektas tampa įstatymu, jeigu jį per 30 dienų nuo priėmimo pasirašo monarchas (22 straipsnis)[74]. Tačiau šia teise Danijos karalius nesinaudojo jau nuo 1865 metų.

Formaliai žiūrint, karalius galėtų ir nepasirašyti parlamento priimtų įstatymo projektų. Tačiau konstitucinės teisės praktika rodo, kad monarchai siekia būti neutralūs ir todėl nesikiša į šalies politinį gyvenimą. Jie nenaudoja konstitucijoje numatytos galimybės ir pasirašo visus parlamento priimtus teisės aktus.

Dar turėtume išskirti Danijos monarcho įgaliojimus konstitucinių pataisų atžvilgiu. Šių normų keitimo tvarka Danijos Karalystėje yra labai sudėtinga. Monarchas šiame procese turi galutinę pataisos pritarimo ar nepritarimo teisę po to, kai du Folketingai ir referendumas pritarė naujai nuostatai. Taigi karalius yra konstitucinės pataisos priėmimo „galutinė stotelė“, ir jis galutinai apsrendžia, ar pataisa bus įtraukta į Konstituciją.

Iš visų ką tik paminėtų monarcho teisių didžioji dalis neturi realaus veikimo, egzistuoja tik formaliai ir yra paremtos pagarba ilgalaikei monarchinės valstybės tradicijai.

Taigi, kaip matome, susidariusi Norvegijos ir Danijos konstitucinė praktika yra priešinga formalioms konstitucijų normoms, kurios egzistuoja tik senųjų tradicijų garbei. Dabartinėse parlamentinėse monarchijose monarcho teisės įstatymų leidžiamojoje valdžioje yra minimalios. Vadovo atliekamos valdžios prerogatyvos teoriškai yra gana svarbios, tačiau jos yra formalaus pobūdžio. Įstatymų leidyboje jie beveik neturi jokių įgaliojimų, dėl to jie išlieka neliečiami ir neatsakingi už savo priimtus sprendimus.

Ką tik aptarėme monarchų įgaliojimus svarbiausios parlamento funkcijos – įstatymų leidybos – srityje. Prieš tai jau paminėjome ir kitą labai svarbią parlamento pareigą – vyriausybės formavimo ir kontroliavimo. Tačiau be šių dviejų pamatinių tautos atstovybė atlieka ir daug kitų labai svarbių funkcijų.

Tiek Švedijoje, tiek Danijoje, tiek Norvegijoje kitos parlamento funkcijos yra labai panašios. Jos užima labai svarbią vietą valstybės valdymo mechanizme. Tačiau šių funkcijų vykdyme svaresnio monarcho vaidmens nesutinkama nė vienoje iš karalysčių.

Norvegijos Stortingas, be dviejų jau minėtų funkcijų, nustato mokesčius, tvirtina valstybės biudžetą, vykdo parlamentinę kontrolę, skiria finansus vyiausybės išlaidoms, nustato skiriamų lėšų dydį karališkajam dvarui, nustato apdovanojimus karališkajai šeimai, peržiūri

[73] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09
[74] Ten pat.

Valstybės Tarybos ataskaitas ir dokumentus, vertina karaliaus sudarytas konvencijas, gali išsikviesti bet kurį valstybės asmenį pas save, išskyrus karališkosios šeimos narius, skiria ombudsmenus, suteikia pilietybę natūralizacijos būdu ir t.t.[75] Kaip matome, parlamento funkcijų ir įgaliojimų sąrašas yra labai ilgas. Tai dar kartą patvirtina, kokį svarbų vaidmenį Stortingas užima Norvegijos Karalystėje.

Švedijos Riksdagas taip pat leidžia mokestinius įstatymus, nustato valstybės priemonių naudojimo tvarką, tvirtina valstybės biudžetą, kontroliuoja Valstybės banko veiklą, renka specialią konstitucinę komisiją, kuri turi teisę tikrinti visą vyriausybės dokumentaciją, skiria ombudsmenus, nustato ir kontroliuoja visas karaliaus išlaidas ir kt.[76] Švedijoje valstybė negali paskelbti karo be Riksdago žinios. Nebent tik tais atvejais, kai yra puolama. Tokiu atveju užtenka ir monarcho įgaliojimų. Tokia nuostata yra įtvirtinta visose trijose skandinavų monarchijose. Danijos Folketingo funkcijos yra tapačios jau paminėtoms kitų dviejų karalysčių parlamentų funkcijoms.

Kalbant apie įvairius iškylančius santykius tarp įstatymų leidžiamosios valdžios ir monarcho, yra svarbu pakalbėti ir apie kitus monarcho instituto aspektus.

Čia galime paminėti iškilusias sudėtingas situacijas dėl sosto paveldėjimo, monarcho santuokos, skyrybų, įvairius monarcho veiksmų apribojimus ir kt. Tokiose situacijose parlamento ir monarcho veiksmai glaudžiai susiję dėl abipusių teisių ar pareigų.

Parlamentinėse monarchijose tautos atstovybė turi išskirtinę kompetenciją vadovo asmeninio gyvenimo srityje. Tai, kad monarcho santuokos, skyrybų klausimus sprendžia parlamentas, reglamentuoja Danijos Karalystės Paveldėjimo Akto 5 straipsnis[77] ir Norvegijos Karalystės Konstitucijos 36 straipsnis[78]. Vadovas negali sudaryti santuokos, negavęs parlamento sutikimo, priešingu atveju ne tik jis, bet ir jo vaikai netenka teisės į sostą[79].

Monarchas be parlamento žinios ir sutikimo negali užimti kitos valstybės sosto. Pažeidęs šią konstitucinę nuostatą, parlamento jis nušalinamas nuo pareigų. Ši nuostata yra įtvirtinta visų trijų karalysčių Konstitucijose. Sosto paveldėjimo teisės taip pat netenka ir jo vaikai.

---

[75] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[76] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[77] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[78] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[79] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

Parlamento institucijos kompetencijai taip pat priklauso teisė patvirtinti ar užginčyti konkretaus vadovo palikuonio teisę paveldėti sostą. Parlamentas taip pat vaidina labai svarbų vaidmenį situacijose, kai monarchas staiga miršta ar atsisako užimamų pareigų, o sosto įpėdinis dar nėra sulaukęs pilnametystės. Tokiu atveju yra nedelsiant sušaukiamas parlamento posėdis. Kol sosto įpėdinis sulaukia pilnametystės, valstybės valdymo sąlygas nustato parlamentas.

Norvegijoje, tais atvejais, kada karalius serga, yra išvykęs už karalystės ribų ir negali dalyvauti vyriausybės posėdžiuose, vadovauti posėdžiams turi sosto įpėdinis[80]. Tam reikalinga sąlyga – jo pilnametystė. Jeigu šios sąlygos užtikrinti negalima, tada karalystei vadovauja Valstybės Taryba. Jei sosto įpėdinis pilnametis, tada jis turi pateikti rašytinės formos priesaiką: „Aš pažadu ir prisiekiu, kad aš valdysiu, vadovaudamasis Konstitucija ir įstatymais. Tepadeda man Dievas“. Šią priesaiką reikia pateikti parlamentui.

Tais atvejais, kada karalius miršta ar dėl kitų priežasčių sostas lieka be monarcho, tautos atstovybė sušaukia posėdį ir savo nuožiūra išsirenka naują karalių. Ši nuostata įtvirtinta visų šalių Konstitucijose. Neradus kitokių variantų, laikinai valstybės vadovo pareigas gali eiti ir parlamento pirmininkas.

Iš viso to, ką pateikėme šiame skyriuje, galime padaryti išvadą, kad parlamentai turi daug daugiau įvairių teisių ir pareigų monarchų atžvilgiu, negu monarchai jų turi parlamentams. Visose trijose Skandinavijos karalysčių Konstitucijose įtvirtinti monarcho įgaliojimai įstatymų leidyboje labai skiriasi – pradedant nuo Švedijos, kur karalius neturi jokių net formalių įstatymų leidybos teisių, ir baigiant Danija, kur Konstitucija reglamentuoja plačius jo įgaliojimus. Tačiau visose trijose karalystėse realus karaliaus vaidmuo įstatymų leidyboje turi daug tapatumų ir yra tik simbolinis. Panaši nuomonė vyrauja ir teisės doktrinoje.

Tačiau pabaigai dar norėtume pabrėžti, kad kartais sudėtinga perteikti realų monarcho vaidmenį valstybėje. Manome, kad karaliaus vaidmuo įstatymų leidžiamojoje valdžioje kaip tik yra tas atvejis. Mes sutinkame, kad monarchai jau labai ilgą laiką nesinaudoja veto teise parlamento priimtų įstatymų atžvilgiu, tačiau tai nereiškia, jog veto teisės konstitucinis įtvirtinimas neturi jokios įtakos. Šioje vietoje prasminga yra prisimintį britišką aforizmą – „fleet is being“. Jis reiškia, kad karinis laivynas jau daro įtaką vien dėl savo egzistavimo fakto. Taigi pritaikant šį pasakymą mūsų temai, galima teigti, kad monarchui nebūtina naudotis savo tam tikrais įgaliojimais. Užtenka vien to, kad jie yra. Ir apie tai žino kiti valstybės pareigūnai, ir dėl to elgiasi taip, kaip galbūt nebūtų elgęsi, jeigu tų karaliaus įgaliojimų nebūtų buvę. Juk kada visos šios trys šalys taip sėkmingai tvarkosi savo valstybės valdymą, monarchui ir nėra jokio reikalo

[80] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

imtis kokių nors neįprastų, drastiškų priemonių. Tačiau, galbūt, jeigu valstybės situacija kardinaliai pasikeistų, pastebėtume ir visai kitokius monarchų veiksmus.

Čia galėtume pateikti ne per seniausią pavyzdį iš Belgijos Karalystės konstitucinės praktikos. Šioje valstybėje karalius neturi Konstitucijoje įtvirtintos veto teisės, tačiau tai jam nesutrukdė 1989 metais atsisakyti pasirašyti parlamento jam pateiktą įstatymą dėl abortų legalizavimo. Galbūt šis pavyzdys ir nėra pats tinkamiausias mūsų atveju, kadangi karalius atsisakė pasirašyti įstatymą greičiausiai dėl įstatymo turinio prieštaravimo jo išpažįstamai religijai, o ne tiesiog laisva valia, bet ši situacija mums visgi parodo, kad, susiklosčius tam tikroms sudėtingoms aplinkybėms, karalius įstatymų leidžiamojoje valdžioje gali pasielgti neįprastai. Ir netgi tuo atveju, jeigu neįprastais monarcho veiksmais nebus pasiektas rezultatas, kokio monarchas tikėjosi, tačiau, visgi, toks poelgis paliks savo pėdsaką, ir ateityje parlamentas daug labiau pagalvos dėl savo priimamų sprendimų.

2. Monarchas ir įstatymų vykdomoji valdžia

Įstatymų vykdomosios valdžios turinys skiriasi nuo įstatymų leidžiamosios valdžios turinio. Pagrindinės įstatymų vykdomosios valdžios funkcijos yra teisės aktų projektų ruošimas ir parlamento priimtų įstatymų realaus veikimo įgyvendinimas.

Įstatymų vykdomoji valdžia remiasi žmonėmis ir materialiaisiais, finansiniais ir kitais ištekliais, taiko tarnybinio paaukštinimo ir skatinimo priemones. Vykdomosios valdžios rankose yra grėsminga jėga, kadangi valdžia pasireiškia valdininkų, armijos, administracijos, policijos ir teismų pagalba. Todėl vykdomąją valdžią turi kontroliuoti parlamentas ir teismas. Taigi vykdomoji valdžia yra antrinė valstybės valdžios šaka, esanti universali, dalykinė, organizacinė ir skirta įstatymų ir kitų teisės aktų vykdymui užtikrinti. Vykdomąją valdžią įgyvendina vyriausybė, valstybės vadovas ir vietos vyriausybinės įstaigos[81].

Taigi koks yra vykdomosios valdžios ir monarcho santykis Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje? Ar jis labai skiriasi kiekvienoje valstybėje? Ar daug jame panašumų? Ar labai svarbią vietą vykdomoji valdžia užima šių karalysčių valdžių padalijimo sistemoje? Tokiems ir panašiems klausimams ir skirsime pagrindinį dėmesį šiame skyriuje.

Skandinavų karalystėse vykdomoji valdžia vaidina labai svarbų vaidmenį. Laikui bėgant, vyriausybių funkcijos ir įgaliojimai tik plėtėsi, kol pasiekė dabartinį lygį. Didžiąja dalimi taip padidėjusius įgaliojimus galima paaiškinti atitinkamai sumažėjusiomis monarcho teisėmis. Beveik visos svarbiausios karaliaus funkcijos dabar perėjo į vyriausybės kompetenciją.

[81] Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius. 2000. P. 69.

Valstybės vadovo pareigos šioje srityje daugumoje atvejų šiais laikais yra tik simbolinės. Nors, kaip parodys mūsų analizė, ir čia yra tam tikrų ypatumų nagrinėjamose valstybėse.

Vyriausybė – labai svarbi institucija parlamentinės valdymo formos valstybių struktūroje. Švedijos 1974 m. priimto Akto dėl valdymo formos I dalies 6 straipsnyje vyriausybe pavadinta institucija, kuri valdo valstybę[82]. Švedijoje formaliai svarbiausia valstybės institucija yra Riksdagas. Tačiau dėl realiai svarbiausios valstybės institucijos nuomonės išsiskiria. Yra nemažai specialistų, kurie ne parlamentą, o vyriausybę iškelia kaip svarbiausią Švedijos instituciją. Šiais laikais Švedijos Karalystėje jau ne karalius, o vyriausybė yra vykdomosios valdžios aukščiausia institucija. Dabartinėje Švedijoje karalius netekęs teisės bent formaliai vadinti save vykdomosios valdžios vadovu.

Norvegijos Karalystėje situacija yra truputį kitokia. Pagrindinė įstatymų vykdomąją funkciją įgyvendinanti institucija Norvegijoje formaliai yra šalies monarchas. Tai patvirtina ir Norvegijos Konstitucijos 3 straipsnis, kuriame teigiama, kad įstatymų vykdomoji valdžia yra sukoncentruota monarcho rankose.[83] Formaliai karalius skiria ministrą pirmininką, vadovauja šalies Tarybos posėdžiams bei pasirašo Stortingo priimtus įstatymus. Tačiau realiai vykdomąją valdžią Norvegijoje, kaip ir kitose skandinavų valstybėse, įgyvendina vyriausybė, kurios pagrindinis uždavinys yra užtikrinti parlamento priimtų teisės aktų veikimą praktikoje. Vyriausybė taip pat atlieka esminį vaidmenį įstatymų bei biudžeto projektų rengime. Norvegijos Konstitucija skelbia, kad, kai vyriausybė leidžia rezoliucijas posėdžių metu, ji veikia kaip Karaliaus Taryba, vadovaujama karaliaus. Į jos sudėtį taip pat įeina ir sosto įpėdinis[84]. Taryba paprastai renkasi penktadieniais Oslo karališkuosiuose rūmuose. Tuo tarpu pagrindiniai politiniai reikalai yra svarstomi vyriausybės posėdžių metu.

Danijos Karalystės Konstitucinio Akto 3 straipsnis teigia, kad vykdomoji valdžia yra realizuojama karaliaus. Konstitucijos 12 straipsnyje galime rasti nuostatą, kad monarchas atstovauja aukščiausiajai valdžiai šalyje, tačiau šią valdžią jis įgyvendina per ministrus. Čia pat seka 13 straipsnis, kuris teigia, kad atitinkamai ir visa atsakomybė už priimtus sprendimus priklauso ne karaliui, o ministrams[85].

Danija yra klasikinė parlamentinė monarchija. Folketingas yra pati svarbiausia institucija, tačiau, vėl grįžę prie Konstitucinio Akto 3 straipsnio, galime pastebėti savitą valdžių

[82] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[83] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[84] Ten pat.

[85] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

padalijimo modelio pagrindą. Jame teigiama, kad įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina karalius kartu su Folketingu, vykdomoji valdžia priklauso monarchui, o teisminę valdžią įgyvendina teisminės institucijos. Sudaryta trinarė valdymo sistema, bet tik monarchas dalyvauja dviejose valdžiose. Tačiau, kaip jau pastebėjome, analizuodami monarcho ir įstatymų leidžiamosios valdžios santykius (kur realūs monarcho įgaliojimai daug mažesni nei formalūs), taip ir šiuo atveju, monarcho įgaliojimai praktikoje įstatymų vykdomojoje valdžioje dažniausiai yra stipriai suvaržyti.

Švedijoje naujasis Aktas dėl valdymo formos atėmė iš karaliaus galimybę formuoti vyriausybę ir skirti ministrą pirmininką. Vyriausybė yra griežtai formuojama pagal parlamento rinkimų rezultatus, t.y. pagal politinių partijų pasiskirstymą Riksdage. Konstitucija reglamentuoja, kad ministro pirmininko kandidatūrą, pasikonsultavęs su politinėmis partijomis ir vicetalmanais, Riksdagui tvirtinti teikia talmanas[86]. Tokio vykdomosios valdžios formavimo požymio nerasime nei Danijoje, nei Norvegijoje. Gautas pasiūlymas ne vėliau kaip ketvirtą dieną be jokių papildomų svarstymų komisijose turi būti pateikiamas balsuoti Riksdage.

Vyriausybė šiais laikais nėra atsakinga karaliui, ji atsiskaito parlamentui. Riksdagas tuo pačiu turi teisę pareikšti nepasitikėjimą vyriausybei ir paleisti ją. Tačiau faktiškai ji daro didelę įtaką parlamento darbui. Nereikėtų pamiršti, jog vyriausybę sudaro viena ar kelios valdančiosios partijos, o tai reiškia, kad parlamentinę daugumą saisto partinė drausmė, todėl faktinė parlamento priklausomybė nuo vyriausybės tik padidėja. Kaip atsakas yra vyriausybės teisė paleisti Riksdagą, tačiau vyriausybė nė karto nebuvo paleista parlamento, tuo pačiu ir pati nė karto nebuvo linkusi paleisti tautos atstovybės. Tai paaiškinama skirtingų parlamento politinių partijų konsensusu.

Ministru gali tapti tik Švedijos pilietis, turintis pilietybę mažiausiai 10 metų. Pagal Konstitucijos VI dalies 1 straipsnį Švedijos vyriausybę sudaro ministras pirmininkas ir kiti ministrai. Kaip minėjome, ministrą pirmininką išrenka Riksdagas, o likusius ministrus paskiria pats ministras pirmininkas[87]. Jei pareigas palieka ministras pirmininkas, tai atsistatydina ir visi kiti ministrai.

Danijos Karalystėje vyriausybės formavime karalius yra truputį svarbesnis asmuo nei Švedijoje, nors Danijoje jis taip pat neturi reikšmingų įgaliojimų. Danijos Konstitucinio Akto 14 straipsnis reglamentuoja, kad karalius ar karalienė skiria ir atleidžia ministrą pirmininką ir kitus ministrus[88]. Praktikoje ši norma veikia ne visai taip. Iš tikrųjų, monarchas čia atlieka tik formalų

[86] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09
[87] Ten pat.
[88] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

veiksmą. Svarbiausias aspektas šiame procese yra susidariusi partinė Folketingo sudėtis. Ministru pirmininku ir vyriausybe turi pasitikėti Folketingas. Todėl monarcho teisė paskirti yra gana simboliska, nes kandidatūras į ministro pirmininko ir ministrų postus lemia ne monarcho valia, o politinė dauguma Folketinge.

Ministrų Taryba sudaroma tik išrinkus naująjį Folketingą, monarchas paskiria karališkąjį atstovą, kuriam paveda vesti derybas su parlamentinėmis partijomis dėl ministro pirmininko skyrimo ir Ministrų Tarybos sudarymo.

Tuo monarcho atstovu pagal nusistovėjusį paprotį skiriamas parlamentinės daugumos atstovas, turintis didžiausią galimybę vadovauti Ministrų kabinetui. Po konsultacijų su Folketingo politinėmis partijomis suderintas Ministrų Tarybos sąrašas pateikiamas monarchui, kurio siūloma Ministrų Taryba pristatoma Folketingui. Gavęs Folketingo pritarimą, monarchas skiria ministrą pirmininką ir ministrus. Ministrų Taryba atsistatydinti gali savo valia ir privalo atsistatydinti, jei parlamentas pareiškė jai nepasitikėjimą. Tačiau Danijos parlamentai itin stabilūs, paskutinį kartą klausimas dėl nepasitikėjimo Ministrų Taryba svarstytas 1909 m., t. y. galiojant ne dabartinei, o 1915 m. Konstitucijai.

Konstitucinio Akto 17 straipsnis leidžia suprasti, kad Danijos Karalystėje panašiai kaip ir Norvegijoje vykdomosios valdžios posėdžiai yra skirstomi į dvi rūšis. Pirmoji rūšis – Ministrų Taryba, kurią sudaro tik atskirų sričių ministrai, antroji – Valstybės Taryba, ją sudaro ministrai, vyriausybės nariai, sosto paveldėtojas ir karalius[89].

Norvegijos Karalystės vyriausybės formavimo tvarka labiau panaši į Danijos negu į Švedijos, kadangi monarchas čia taip pat disponuoja tam tikromis teisėmis. Pagal Konstitucijos 12 straipsnį monarchas formaliai turi įgaliojimus paskirti ministrus, tačiau lemiamą vaidmenį suvaidina ne, pavyzdžiui, asmeninės jo simpatijos vienam ar kitam kandidatui, o susidariusi po rinkimų partinė Stortingo sudėtis.

Monarchas turi simbolinę teisę sukviesti daugiausiai balsų gavusias politines partijas suformuoti vyriausybę[90]. Dar vienas įdomus šio straipsnio reikalavimas: “<…> daugiau nei pusė Valstybės Tarybos narių turi išpažinti oficialią valstybės religiją.”[91] Ministras pirmininkas yra svarbiausias vyriausybės narys, atsakingas už vyriausybės darbo koordinavimą.

Vyriausybės veikla prasideda nuo jos programos pristatymo parlamente. Premjeras per pirmąją parlamento sesiją pristato jos programą, kuri deputatų turi būti įvertinta teigiamai.

[89] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[90] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[91] Ten pat

Danijoje šis etapas turi savitumų. Kiekvienos parlamentinės sesijos pradžioje ministras pirmininkas skaito pranešimą apie situaciją šalyje, po to vyksta parlamentiniai debatai (Danijos Konstitucinio Akto 38 str.), po kurių Folketingas turi galimybę kelti Ministrų Tarybos vidaus ir užsienio veiklos kokybės klausimus.[92] Ministrų Taryba atsakinga Folketingui ne tik politiškai, būtent parlamentas turi įgaliojimus patraukti ministrus teisminėn atsakomybėn. Šiam tikslui sukurta speciali institucija – Aukštasis Karalystės Teismas.

Visų šalių vyriausybių pagrindinė funkcija yra įstatymų projektų ruošimas ir pateikimas parlamentui, o vėliau ir parlamento priimtų įstatymų veikimo užtikrinimas. Tam tikslui pasiekti vyriausybei yra suteikti labai platūs įgaliojimai. Monarcho vaidmuo šiame procese yra tik simbolinis.

Pavyzdžiui, Norvegijos Karalystės Konstitucijos 31 straipsnis įtvirtina, kad visi karaliaus priimti sprendimai neįgyja realaus veikimo, kol jie nėra pasirašyti ministro pirmininko ar konkretaus ministro[93]. Panaši situacija yra ir kitose valstybėse. Taigi visą esminį darbą atlieka ministrai ir visas smulkesnių valstybės institucijų aparatas. Didžioji dalis vyriausybių posėdžių vyksta be monarcho, o ministrų priimtus sprendimus karaliai iškart pasirašo. Tais atvejais, kada monarchas ne visiškai sutinka su siūlomu sprendimu, jis nelabai ką gali pakeisti, kadangi Taryboje sprendimai priimami paprasta balsų dauguma.

Švedijos Konstitucija įgalina vyriausybę skirti diplomatinius atstovus, teisėjus, disponuoja malonės suteikimo teise, skiria kitus valstybinių įstaigų aukštus pareigūnus, pasirašinėja tarptautines sutartis, teikia įstatymų projektus Riksdagui ir kt.[94] Turbūt būtent Švedijos vyriausybę turėtume išskirti iš visų valstybių kaip turinčią plačiausius įgaliojimus. Karalius ne tik neteko bent formalios teisės formuoti Valstybės Tarybą (kur šita jo teisė perleista Riksdago talmanui), tačiau Švedijos Karalystėje monarchas neteko ir tokių įgaliojimų kaip malonės suteikimo teisė ar įstatymų projektų pateikimo parlamentui teisė. Kitose dviejose valstybėse karalius tokius įgaliojimus turi. Švedijoje monarchas atlieka daugiausia reprezentacines, ritualines funkcijas. Šalies valdyme karalius dalyvauja kaip autoritetingas asmuo.

[92] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[93] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[94] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

Švedijos Konstitucijos V dalies 2 straipsnyje reglamentuojama, jog prieš išvykdamas į užsienį karalius turi pasitarti su ministru pirmininku[95]. Pagal 1810 m. Akto dėl sosto paveldėjimo 5 straipsnį princas ar princesė negali susituokti, jeigu vyriausybė, karaliui pasiūlius, nesutinka[96]. Jeigu minėti asmenys susituokia negavę minėto leidimo, jie ir jų palikuonys praranda teisę į sostą. Jeigu karalius šešis mėnesius nevykdė savo pareigų, tokiu atveju vyriausybė apie tai informuoja Riksdagą, kuris svarsto, ar pašalinti karalių nuo sosto.

Vyriausybė sprendžia, ar Riksdagas turi paskirti sosto regentą vykdyti monarcho funkcijas. Jeigu ji nusprendžia teigiamai, tada Riksdagas jį išsirenka[97]. Vyriausybės sprendimu talmanas arba jo pavaduotojas eina regento pareigas.

Vyriausybės priimtus sprendimus turi pasirašyti ministras pirmininkas ar kitas ministras. Kaip matome, karaliaus parašas čia nereikalingas. Sutartis su kitomis valstybėmis ar tarptautinėmis organizacijomis taip pat sudaro vyriausybė. Tačiau svarbių klausimų sprendimui būtina Riksdago parama. Pagal Akto dėl valdymo formos VIII dalį vyriausybė spendžia visus klausimus, kurie neįeina į Riksdago kompetenciją. Ši nuostata turbūt geriausiai atspindi, kokią įtakingą padėtį Švedijos Karalystėje užima Ministrų Taryba[98].

Danijoje Ministrų Tarybos pareiga tvarkyti vykdomosios valdžios vidinį organizavimą. Ši institucija gali savarankiškai įkurti ir panaikinti jai pavaldžias institucijas. Nors formaliai didžioji dalis paskyrimų galima tik monarchui pritarus, tačiau nusistovėjusi konstitucinių papročių sistema lemia, kad monarchas pritaria tik gavęs Ministrų Tarybos rekomendaciją. Dauguma Ministrų Tarybai pavaldžių institucijų nepolitinės, todėl nesikeičia keičiantis politinei daugumai Folketinge. Tokiu būdu yra užtikrinamas vykdomosios valdžios perimamumas, profesionalumas ir dažniausiai veiklos efektyvumas.

Pertraukų tarp Folketingo sesijų laikotarpiu Ministrų Taryba netgi gali priimti laikinus aktus teisinio reguliavimo klausimais. Šie aktai įsigalioja po jų paskelbimo, tačiau parlamentas juos turi patvirtinti arba atmesti artimiausioje savo sesijoje[99].

Reikėtų išskirti ir Švedijos, Danijos ir Norvegijos vykdomosios valdžios galimybę paleisti parlamentą. Švedijoje ir Danijoje būtinos sąlygos, kurios turi atsispindėti parlamento paleidimo akte yra naujų parlamento rinkimų termino nustatymas ir naujo parlamento pirmos sesijos datos paskyrimas. Šios sąlygos garantuoja parlamento paleidimo akto legitimumą. Kita svarbi sąlyga, garantuojanti parlamento paleidimo akto teisėtumą – tai paties akto subjekto teisė

[95] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09
[96] Ten pat.
[97] Ten pat.
[98] Ten pat.
[99] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

išleisti tokį aktą. Pagal bendrai pripažintas konstitucines nuostatas tai gali padaryti tiktai valstybės vadovas. Taip yra Danijos Karalystėje, kur karalius gali paleisti parlamentą tik su vyriausybės palaikymu[100]. Švedijoje, kur ši situacija yra gerokai supaprastinta, aktą apie Riksdago paleidimą išleidžia vyriausybė (Valdymo formos Akto 3 skyriaus 4 straipsnio 1 dalis)[101]. Norvegijos Karalystės Konstitucijoje tokia parlamento paleidimo teisė nėra numatyta.

Danijos Karalystės Konstitucijoje reglamentuota vykdomosios valdžios posėdžių tvarka taip pat išsiskiria. Visi įstatymų projektai bei svarbiausi vyriausybės nutarimai turi būti svarstomi Valstybės Taryboje. Jeigu monarchas nutaria nedalyvauti Valstybės Tarybos posėdyje, jis gali tą klausimą pavesti nagrinėti Ministrų Tarybai, vadovaujamai ministro pirmininko. Nusistovėjusių konstitucinių teisinių santykių praktikoje Ministrų Taryba yra dažniau sprendimus priimanti institucija. Monarchai tradiciškai nelinkę kištis į vykdomosios valdžios priimamų sprendimų turinį. Formaliai monarchas gali nesutikti su Ministrų Tarybos sprendimu ir perduoti šį klausimą svarstyti Valstybės Taryboje, kuriai jis pirmininkauja. Tačiau, kaip jau žinome, Valstybės Tarybą sudaro Ministrų Taryba ir karalius bei pilnametis sosto paveldėtojas, todėl politinė dauguma negali keistis reikšmingai, be to, Valstybės Taryboje sprendimai taip pat priimami paprasta balsų dauguma.

Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje formaliai monarcho valdžia atrodo kaip „teisė patarti, teisė paskatinti ir teisė įspėti“[102]. Tai labai aiškiai pasireiškia Švedijoje, kur Valdymo formos Akto V dalies 1 straipsnis sako: „Ministras Pirmininkas informuoja valstybės vadovą apie valstybės reikalus[103]. Kai tai būtina, vyriausybė posėdžiauja Taryboje, pirmininkaujant valstybės vadovui“.

Po konstitucinės reformos, Švedijoje Valstybės Tarybos posėdžiai vyksta kartą per ketvirtį ir yra tiesiog informatyvaus pobūdžio. Formaliai galima teigti, kad terminas „vyriausybė“ dabar Švedijoje nebereiškia išsireiškimo „Karalius Valstybės Taryboje“. Taigi būtinumas informuoti monarchą Švedijoje gali būti aiškinamas tuo, kad monarchui yra būtina žinoti apie valstybės valdymo einamuosius reikalus, atliekant savo ceremonines funkcijas. Švedijos Valstybės Tarybos funkcijos tuo ir pasibaigia.

Lygiai tokią pačią funkciją atlieka ir monarcho susitikimai su premjeru. Monarchas remdamasis Konstitucija (Valdymo formos Akto V dalies 2 straipsnis) privalo konsultuotis su

[100] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09
[101] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09
[102] Alder J. Constitutional and administrative law. – London: The Macmillian Press LTD, 1991. P. 198.
[103] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

premjeru prieš savo užsienio išvykas[104]. Šiek tiek kitokia situacija yra Norvegijoje ir Danijoje. Šiuolaikinėje Danijos Karalystėje karališkų prerogatyvų įgyvendinimas vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios srityse vyksta Valstybės Tarybos posėdžių forma, pirmininkaujant monarchui. Šios institucijos posėdžių metu vyksta visų svarbių vyriausybinių reikalų aptarimas, kaip tai skelbia Konstitucijos 17 straipsnis[105].

Daugelyje Europos valstybių vadovas formaliai tebėra laikomas ginkluotųjų pajėgų vyriausiuoju vadu, tačiau konkrečiose valstybėse realūs jo įgalinimai šioje srityje yra skirtingi. Norvegijos monarchas yra karinių pajėgų vadas, tiesa, savo įgaliojimus vadovauti karinėms pajėgoms delegavęs gynybos ministrui. Švedijoje situacija yra kitokia. Pagal Valdymo formos 1974 m. pereinamąsias nuostatas seni monarcho įgaliojimai, kaip karinių pajėgų vado, perėjo vyriausybei[106]. Taigi Švedijos vyriausybė šiuolaikinėmis sąlygomis tapo kolektyviniu karinių pajėgų vadu, kurio įgaliojimus vykdo gynybos ministras.

Apibendrindami galime pasakyti, kad visose trijose skandinavų karalystėse reali karaliaus vieta vykdomosios valdžios srityje labai panaši. Nė vienoje iš valstybių monarchas neturi didelių įgaliojimų. Formaliai karaliaus teisės yra plačios Norvegijoje ir Danijoje, kur karaliams Konstitucijų yra suteikta teisė formuoti vykdomąją valdžią, leisti teisės aktus ir vadovauti vyriausybės posėdžiams. Praktikoje visos šios formalios privilegijos netenka prasmės, ir Norvegijos ir Danijos monarchų įgaliojimai nedaug kuo skiriasi nuo Švedijos monarcho įgaliojimų, kur jis neturi nei vyriausybės formavimo, nei vadovavimo posėdžiams teisės. Švedijoje karalius vykdomosios valdžios srityje dalyvauja kaip autoritetingas asmuo, kuris realiai neturi jokio teisinio pagrindo imtis aktyvesnių veiksmų. Norvegijoje ir Danijoje Konstitucija lyg ir reglamentuoja daug didesnę veikimo laisvę, tačiau jų veiksmus varžo susidariusi teisinė praktika.

[104]Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09
[105] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09
[106] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

3. Monarchas ir teisminė valdžia

Teisminė valdžia yra trečioji valstybės valdžios šaka, vaidinanti ypatingą vaidmenį valdžios mechanizmo stabdžių ir atsvarų sistemoje. Ši valdžios rūšis yra arbitras, sprendžiantis ginčus dėl teisės. Tik teismas vykdo teisingumą. Jis nepriklausomas, garantuoja piliečių teises ir laisves bei valstybingumą apskritai[107].

Parlamentinio tipo šalyse ši valdžios rūšis turi mažiausiai sąsajų su valstybių monarchais. Tik senesniais laikais, kai Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje vyravo absoliutizmas ir dualizmas, galima buvo įžvelgti karalių įtaką teisminėje valdžioje. Dabartiniais laikais, kaip jau pastebėjome, tiek įstatymų leidžiamojoje, tiek vykdomojoje valdžioje monarchas atlieka tik simbolinį vaidmenį. Dar mažesnis karaliaus vaidmuo yra teisminėje valdžioje.

Visų trijų valstybių Konstitucijos griežtai reglamentuoja teisminės valdžios nepriklausomumą. Jos nepriklausomumą garantuoja šalies Konstitucija ir įstatymai. Taigi karaliui visiškai nelieka vietos kaip nors įsiterpti į visą teisingumo užtikrinimo mechanizmą.

Danijos Karalystės Konstitucijos 3 straipsnis teigia, kad teisminę valdžią vykdo teismai[108]. Apie Švedijos teismų sistemą panašiai kalba I dalies 8 straipsnis[109]. Norvegijos Konstitucija numato, jog aukščiausiasis teismas (Hoyesterett) yra paskutinė teismo instancija. Tai reiškia, jog šis teismas yra pati viršiausia teisminės valdžios institucija Norvegijoje. Apie tai kalbama konstitucijos 88 straipsnyje[110]. Aukščiausiasis teismas veikia atskirai ir nepriklausomai nuo kitų valdžios šakų.

Teisės normas apie Danijos Karalystės teismų sistemą galime rasti Konstitucijos VI dalyje[111]. Svarbiausias Danijos Karalystės teismas – Danijos Aukščiausiasis Teismas (Hiyesteret) – istorinė institucija, įkurta 1661 m. Aukščiausiąjį Teismą sudaro 18 teisėjų ir Teismo prezidentas.

Kaip minėjome, monarchai turi nelabai daug galimybių pasireikšti teisminėje valdžioje. Vienas iš retų karalių įgaliojimų šioje valdžios rūšyje yra teisė skirti teisėjus. Monarchas dalyvauja teisminės valdžios organizavime skirdamas teisėjus su parlamento pritarimu, tvirtindamas Aukščiausiojo teismo pirmininką, skirdamas teisėjus į administracinius tribunolus ir

---

[107] Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius. 2000. P. 70.
[108] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09
[109] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09
[110] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09
[111] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

iš dalies į Konstitucinį teismą. Tačiau tokie požymiai pastebimi ne kiekvienoje valstybėje.

Tais atvejais, kai monarchui ir lieka teisė skirti teisėjus, tai šie skyrimai yra visam gyvenimui, tai reiškia, kad nelieka jokios galimybės daryti įtaką teisėjo veiksmams.

Norvegijos Karalystės Konstitucijos 24 straipsnis teigia, kad karalius savo nuožiūra gali skirti teismo atstovus[112]. Panašių nuostatų nedaug. Konstitucijose skirta labai nedaug dėmesio monarcho ir teisminės valdžios santykiui.

Kitas labai svarbus karalių įgaliojimas šioje valdžios rūšyje yra malonės suteikimo ir bausmės sumažinimo teisė. Šią teisę reglamentuoja Danijos Karalystės Konstitucijos 24 straipsnis. Jis sako, kad karalius turi malonės suteikimo ir amnestijos teisę. Suteikti malonės teisę ministrams, nuteistiems Aukščiausiojo teismo, jis gali tik su Folketingo palaikymu[113].

Norvegijos Karalystėje karalius taip pat turi malonės suteikimo teisę. Šios šalies Konstitucijos 20 straipsnis teigia, kad karalius kaip Valstybės Tarybos narys gali suteikti malonės teisę nuteistiems kaliniams. Nuteistieji gali ja pasinaudoti arba ne[114]. Tiesa, tiek Danijoje, tiek Norvegijoje karalius negali laisva valia disponuoti šiuo įgaliojimu. Danijoje nuo 1973 m., o Norvegijoje nuo 1981 m. karalius šią teisę delegavo Teisingumo ministrui, o Švedijoje pagal Valdymo formos Akto 11 skyriaus 13 straipsnį nuo 1974 m. malonės suteikimo teisė priklauso vyriausybei[115]. Taigi realiai karalius atlieka tik formalų veiksmą, skirdamas teisėjus, po Teisingumo ministerijos siūlymo.

4. Monarcho statusas sosto paveldėjimo procese

Sosto paveldėjimo institutas vaidina labai svarbų vaidmenį visose monarchijose. Paveldimose monarchijose dažniausiai yra nustatyta tam tikra sosto paveldėjimo tvarka, todėl dažnai is anksto yra žinoma, kas bus kitas šalies vadovas. Sosto paveldėjimo priežastis yra noras išsaugoti valdančiosios dinastijos autentiškumą ir tęstinumą, nes kiekvienoje monarchinėje valstybėje gyvuojanti dinastija, priklausomai nuo jos senumo ir nuopelnų, turi sukaupusi gana stiprų valstybės ir tautos istorinio identiteto potencialą. Konstituciniu požiūriu taip užtikrinamas

[112] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[113] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[114] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[115] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

valstybės teisinis – politinis stabilumas, o vertybiniame kontekste apsaugomos visuomenės mentalitetinės vertybės, nes sostą užima Tautai etniniu, religiniu, kultūriniu požiūriu artimas vadovas. Pagrindiniai paveldimo sosto privalumai yra stabilumas, tęstinumas, galimybė numatyti kitą būsimą monarchą bei prisirišimas ir ištikimybė šeimai.

Sosto paveldėjimo tvarkos teisinis reglamentavimas pasižymi įvairove. Tai galima paaiškinti vienos ar kitos šalies istorinio vystymosi ypatumais. Norvegijoje sosto paveldėjimo tvarka yra reglamentuota kartu su kitomis konstitucinėmis normomis, tuo tarpu Švedijoje ir Danijoje tam yra išleisti specialūs konstituciniai sosto paveldėjimo aktai.

Švedijoje jis vadinasi 1810 metų rugsėjo 26 dienos Aktas dėl sosto paveldėjimo, Danijoje 1953 metų kovo 23 dienos Paveldėjimo aktas. Švedijos Karalystės Aktas dėl sosto paveldėjimo priimtas su pirmąja jos Konstitucija. Tačiau išsiskiria jis tuo, kad šis aktas vis dar galioja nuo 1810 metų, kai jis pirmą ir paskutinį kartą buvo priimtas. Aišku, pakitimų jis neišvengė.

Pagrindinis dalykas reglamentuotas valstybių sosto paveldėjimo aktuose yra sosto paveldėjimo tvarka. Visose trijose šalyse ši tvarka turi ir panašumų, ir skirtumų. Esminis dalykas sosto paveldėjimo procese yra sosto paveldėjimo sistema, tačiau taip pat labai svarbų vaidmenį atlieka ir visas sąrašas kitų reikalavimų.

Bėgant laikui, sistemos keitėsi, kol įgavo dabartinį pavidalą. Peržvelgę istoriją, galime teigti, kad pagrindiniai paveldėjimo kriterijai buvo lytis ir pirmagimystė. Būtent pagal šiuos esminius du požymius susikūrė kelios sosto paveldėjimo sistemos. Tai salinė[116], kastilijos ir kognatinė sistemos.

Salinė sistema – griežčiausia moterų atžvilgiu sosto paveldėjimo sistema iš visų. Čia moteris kategoriškai yra išbraukta iš pretendentų paveldėti sostą sąrašo. Net tais atvejais, kai nėra kitų sosto paveldėtojų, monarcho dukra neturi jokios galimybės užimti sostą. Galimybės užimti sostą neturi net ir vyriškosios lyties jos palikuonys. Taigi, jeigu monarchas neturi sūnų, tai sostą užima artimiausias vyriškosios lyties jo giminaitis.

Dabartiniame pasaulyje salinė sistema prarado savo populiarumą dėl diskriminacinių moters teisių. Bet įdomus faktas, kad ji iki šiol taikoma Japonijoje. Praeito amžiaus pabaigoje ji buvo naudojama ir Švedijoje, ir Norvegijoje.

Kastilijos sistema labai artima salinei. Jos aktualumas padidėja tada, kada nebelieka vyriškosios lyties paveldėtojų. Pagrindinis skirtumas tarp salinės ir kastilijos sistemų yra tas, kad pastarojoje pripažįstama vadovo moteriškos lyties įpėdinių teisė pretenduoti į sostą, vyriškąjai giminei suteikiant pirmumą tik konkrečioje paveldėjimo kartoje.

[116] Literatūroje ši sistema kartais įvardijama ne saline, bet solistine paveldėjimo sistema. Pumputis A., Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 111.

Kognatinė sistema yra moderniausia sosto paveldėjimo sistema. Ji atsirado visai neseniai. 1980 metais ji buvo išrasta Švedijos Karalystėje. Pagrindinis šios sistemos bruožas tas, kad čia lytis neturi jokios reikšmės. Sostą lygiomis teisėmis paveldi tiek vyras, tiek moteris. Pagrindinis kriterijus yra pirmagimystė.

Taigi kokios sosto paveldėjimo sistemos dabartiniu laiku yra įtvirtintos Skandinavijos šalyse? 1980 m. Švedija tapo pirmaja Europos monarchija, kuri panaikino salinę sosto paveldėjimo sistemą ir, kaip jau, turbūt, supratote, įtvirtinto kognatinę sosto paveldėjimo sistemą. Ši nuostata yra įtvirtinta pirmame 1810 metų Sosto Paveldėjimo Akto straipsnyje. Jame kalbama, kad sostas lygiomis teisėmis pereina vyriausiajam vyriškos arba moteriškos lyties palikuoniui[117].

1980 m. Švedijos Karalystėje įgyvendintos Sosto paveldėjimo Akto reformos iš tikrųjų buvo išskirtinis reiškinys konstitucinės teisės doktrinoje. Netrukus šiuo pavyzdžiu pasekė nemažai kitų šalių.

Ne išimtis buvo ir Norvegijos Karalystė. Ji kognatinę sistemą įsivedė 1990 metais. Norvegijos Karalystės Konstitucijos 6 straipsnis nustato lygias galimybes pretenduoti teisėtiems karališkosios šeimos palikuonims, neatsižvelgiant į jų lytį, o tik į pirmagimystės principą[118]. Pagal lygios pirmagimystės principą sostą paveldi vyriausias monarcho vaikas, nepriklausomai nuo lyties.

Danijos Karalystės Paveldėjimo Aktas dar prieš porą metų reglamentavo, kad sostą gali paveldėti vyrai ir moterys, tačiau net ir jaunesnis sūnus turėjo pirmenybę prieš vyresnę seserį. Esant tik tos pačios lyties įpėdiniams, sostą paveldi vyresnysis.

Visai neseniai, 2009 metais gegužės 7 dieną po Folketingo sprendimo, referendumo pritarimo, ir naujo Folketingo sprendimo buvo pakeista ši Danijos Karalystės paveldėjimo sistema. Pagaliau įtvirtinama kognatinė sistema, kuri sostą lygiomis teisėmis leidžia paveldėti tiek vyrams, tiek moterims (1953 metų Sosto Paveldėjimo Akto 2 straipsnis)[119].

Kadagi naujasis sosto paveldėtojas tampa valstybės vadovu? Atsakymas – iš karto, mirus esamam monarchui ar jam atsisakius sosto, vadovaujantis principu „karalius mirė, tegyvuoja karalius“. Tiesa, visateisiu vadovu tampama, tik atlikus priesaiką parlamente.

Šalies visuomenė neturi tiesioginių galimybių išreikšti savo pasirinkimą ir suteikti vadovui legitimumo savybę. Visgi negalima būtų teigti, jog vadovas užima sostą nesilaikydamas

[117] Švedijos Sosto Paveldėjimo Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended____6311.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[118] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[119] Danijos Karalystės Paveldėjimo Aktas // http://www.servat.unibe.ch/icl/da01000_.html Tarptautinės konstitucinės teisės interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

jokių taisyklių ir tvarkos. Monarchas dažniausiai sostą perima laikydamasis konstituciškai apibrėžtos paveldėjimo tradicijos.

Svarbi sąlyga, daranti sosto paveldėjimą galimu ir teisėtu, – tai paveldėtojo gimimas tiktai teisėtoje santuokoje (Danijos Karalystės Sosto paveldėjimo Akto 5 straipsnis)[120]. Jeigu ši sąlyga pažeidžiama, tada ne tik gimę vaikai neturi teisės į sostą, tačiau net ir jų palikuonys nebeturi tokios galimybės (Norvegijos Karalystės Konstitucijos 36 straipnis)[121]. Supratimas, kas yra teisėta santuoka, dar turi atitikti keletą papildomų sąlygų.

Visų pirma, tai turi būti krikščioniška santuoka. Santuokai turi pritarti monarchas, parlamentas ar vyriausybė, kaip to reikalauja įstatymas. Senasis principas sudaryti lygiavertes sąjungas (t.y. vesti kitos karališkos šeimos narį ar bent jau kilmingos šeimos narį) paskutiniu metu beveik visose Europos karališkose šeimose neteko prasmės.

Štai visai neseniai Danijos Karalystės sosto paveldėtojas Princas Frederikas vedė Australijos pilietę, o Norvegijos sosto paveldėtojas Princas Hakonas vedė moterį, kurios reputacija nebuvo labai gera.

Valstybių Konstitucijos reglamentuoja nemažai reikalavimų potencialiems sosto paveldėtojams. Vien gimimu įgytos pilietybės, sėslumo, nepriekaištingos asmens charakteristikos nepakanka.

Kandidatas į vadovus paprastai turi priklausyti valdančiajai dinastijai (Bernadotų dinastija Švedijoje ir Norvegijoje, Gliuksburgų – Danijoje). Tai reiškia, arba būti gimus Karališkoje šeimoje, arba būti dabartinės Karališkos šeimos ar ankstesnio monarcho palikuonimi. Tačiau, netgi priklausydamas Karališkajai šeimai, ne kiekvienas jos narys gali pretenduoti į sostą.

Monarchas, kaip nė viena kita valdžios institucija, artimai susijęs su valstybėje dominuojančia oficialia religija.

Daugumoje Europos monarchijų, net kur vadovas neišlaikė savo rankose religinės valdžios svertų, tebėra pastebimas glaudus jo ryšys su oficialiai išpažįstamu tikėjimu. Jų vadovai nebeturi nei realių, nei formalių teokratinių įgalinimų, tačiau religiniai reikalavimai jiems tebėra įtvirtinti konstituciniuose aktuose ir taikomi taip pat griežtai bei privalomai. Monarchas, nors pats religiniais įgalinimais nedisponuodamas, privalo elgtis pagal apibrėžtus konstitucijose savitai nustatytus orientyrus. Jis turi būti lojalus ir pavyzdingas oficialios religijos išpažintojas.

Visų trijų valstybių Konstitucijose galime surasti vieningą reikalavimą dėl karaliaus išpažįstamos religijos.

---

[120] Danijos Karalystės Paveldėjimo Aktas // http://www.servat.unibe.ch/icl/da01000_.html Tarptautinės konstitucinės teisės interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[121] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

Švedijos Karalystės Paveldėjimo Akto 4 straipsnis : „Karalius privalo visada išpažinti gryną evangelikų tikėjimą"[122]. Norvegijos Karalystės Konstitucijos 4 straipsnis ir Danijos Karalystės 6 straipsnis reikalauja išpažinti valstybinę evangelikų–liuteronų religiją[123]. Kaip matome, šioje vietoje yra nedidelis skirtumas lyginant su Švedija.

Kaip ir daugelio monarchinių valstybių konstituciniuose teisės aktuose, taip ir Skandinavijos šalių Konstitucijose yra nuostata, jog monarchas taip pat yra ir Bažnyčios vadovas (Norvegijos Karalystės Konstitucijos 16 straipsnis)[124]. Karališkos šeimos narys, neišpažįstantis šio tikėjimo, netenka sosto paveldėjimo teisės.

Danijos Karalystėje, prieš užimdamas sostą, būsimasis monarchas, stebint Valstybės Tarybai, privalo pasirašyti priesaiką, kurioje įsipareigoja nepriekaištingai vykdyti šalies Konstitucijos nuostatas (Danijos Konstitucinio Akto 8 str.)[125] Konstitucija garantuoja monarchui išlaikymą iki gyvos galvos. Folketingas įstatymu numato pilių ir rūmų, perduodamų monarcho žinion, sąrašą. Karališkosios šeimos nariai gauna valstybinį išlaikymą, kurio dydis ir naudojimo aplinkybės taip pat įtvirtinamos specialiame įstatyme (Danijos Konstitucinio Akto 10 str.)[126]

Norvegijos Konstitucijos 9 straipsnis taip pat įpareigoja karalių prisiekti parlamentui: „Aš pržadu ir prisiekiu valdyti Norvegiją pagal Konstituciją ir įstatymus, tepadeda man Dievas"[127].

Monarchas yra priverstas atsisakyti sosto, kai jis sulaužo priesaiką, taip pat, jei pažeidžia konstitucijoje nustatytus vadovo statuso reikalavimus.

Švedijos Karalystės Valdymo formos Akte (V dalies 5 straipsnis) nustatyta, jog tada, kai karalius šešių mėnesių laikotarpyje nevykdė jam priskirtų pareigų arba negalėjo jų vykdyti, Riksdagas vyriausybės teikimu svarsto klausimą, ar monarchas atsisakė sosto[128].

Norvegijos Karalystės Konstitucijoje (11 straipsnis) nustatyta, kad karalius praranda teisę į sostą, jeigu jis be Stortingo sutikimo reziduoja užsienio valstybėse ilgiau negu 6 mėnesius iš eilės[129]. Danijos Karalystės Konstitucijoje tokios ar panašios nuostatos nėra.

---

[122] Švedijos Sosto Paveldėjimo Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended____6311.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[123] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[124] Ten pat.

[125] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[126] Ten pat.

[127] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[128] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[129] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

Apibendrinant galima teigti, kad monarcho įgaliojimų trukmė yra sąlygota ne tik jo mirties, tačiau ir daugybės kitų konstitucinių–teisinių kriterijų bei socialinių veiksnių.

Istorija rodo, kad vadovų rotaciją daug geriau priima tos monarchijos, kuriose vadovo valdžios perdavimas yra iš anksto apgalvotas. Šis elementas svarbus tuo, kad jis mažina valstybinių suiručių tikimybę. Tuo pačiu monarchijos valdymo forma šiuo aspektu palanki tuo, kad daugumoje atvejų sosto įpėdinį galima numatyti iš anksto, o negalint monarchui eiti pareigų, nieko nelaukiant, paskiriamas naujas karalius.

Tačiau, ką daryti tais atvejais, kai valstybė staiga netenka vadovo, o sosto įpėdinio arba nėra, arba jis dar nesulaukęs pilnametystės?

Skandinavų karalystėse per paskutiniuosius du šimtmečius tokios praktikos neužfiksuota. Tai rodo monarchijos instituto stabilumą šiose valstybėse. Tačiau visgi jeigu netikėtai monarchija netektų vadovo, tokiu atveju tektų remtis sosto regento institutu. Sosto regento institutas užtikrina kompetentingą monarcho funkcijų vykdymą, kai sosto paveldėtojas yra kūdikis, mažametis ar neveiksnus asmuo.

Tokiais atvejais svarbų vaidmenį atlieka parlamentas. Švedijos, Danijos, Norvegijos Konstitucijos reglamentuoja, kad parlamentas išsirenka laikinąjį vadovą (Švedijos Karalystės Konstitucijos V dalies 4 straipsnis)[130].

Nors monarchas valstybėje nebeturi labai svarių politinių, juridinių galių, ir valstybės lyg ir galėtų šiais laikais išsiversti tam tikrą laiko tarpą be jo, tačiau vadovo valdžios nenutrūkstamumo principas išliko nepakitęs, tuo išskirdamas monarchą iš kitų valstybės valdžios institucijų.

Sosto regento instituciją paprastai sudaro vienas asmuo, tačiau jos įgaliojimus gali atlikti ir kelių asmenų grupė. Regentu, kaip taisyklė, gali būti paskutinio valdžiusio monarcho artimiausias giminaitis, parlamento pirmininkas ir kt. Regentas vykdydamas savo pareigas turi visus monarcho valdžios įgaliojimus, atlieka visas jo funkcijas, jam galioja tie patys reikalavimai, kaip ir valstybės vadovui[131] [132] [133].

[130] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[131] Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx Švedijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba . Žiūrėta 2010 11 09

[132] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

[133] Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx Danijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

Prieš eidamas savo pareigas, jis turi atlikti priesaiką parlamente (Norvegijos Karalystės Konstitucijos 44 straipsnis)[134].

Nutrūkus senąjai dinastijai, Stortingas, Folketingas ir Riksdagas įgalioti išrinkti naują valdančiąją dinastiją (Danijos Karalystės Konstitucijos 9 straipsnis, Norvegijos Karalystės Konstitucijos 48 straipsnis ir Švedijos Karalystės Valdymo formos Akto V dalies 4 straipsnis). Tokiu būdu užtikrinamas reikalavimas, kad „vadovo sostas negali būti tuščias".

Konstitucinės teisės doktrinoje tebėra diskutuotinas klausimas dėl sosto paveldimumo teisės prigimties. Kyla klausimas, ar teisėto įpėdinio ryšys su sostu yra nusakomas teise ar pareiga paveldėti? Daugiau šalininkų turi sosto paveldėjimo, kaip pareigos, teorija. Tačiau dabartinėse Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje ši problema neaktuali ir ji taptų reikšminga, tik tada, jeigu atsirastų įpėdinis, nenorintis būti monarchu ir neketinantis vadovauti valstybei.

[134] Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/ Norvegijos Karalystės Parlamento oficiali interneto svetainė anglų kalba. Žiūrėta 2010 11 09

IŠVADOS

1. Baigiamajame darbe išnagrinėjome Švedijos, Danijos ir Norvegijos konstitucinių monarchijų bruožus. Juos pagrindėme ir konkretizavome ne tik teisinėmis, tačiau ir įvairiomis politinėmis, socialinėmis, istorinėmis žiniomis, suteikiančiomis galimybę visapusiškai įvertinti šioje studijoje nagrinėtų klausimų problematiką.

2. Konstitucijoje reglamentuojamas monarcho institutas nulemia monarchijos valdymo formos susidarymą. Šio valdymo modelio ypatumai atsiskleidžia, analizuojant konstituciškai reglamentuotus monarcho statuso aspektus. Monarchijos kaip valdymo formos egzistavimui valstybėje užtenka, kad šalies vadovas gautų bent reprezentacinių pareigų.

3. Monarcho instituto ideologinis išaukštinimas itin pastebimas senaisiais laikais. Tuo metu visose trijose valstybėse vyravo absoliutinė karaliaus valdžia. Priėmus šalių konstitucijas, monarchų įtaka pastebimai sumažėjo, tačiau jie ir toliau išlaikė plačius įgaliojimus. Laikui bėgant, karalių teisės buvo dar labiau apribotos iki dabartinio lygio. Moderniuose valstybių aukščiausiuose įstatymuose monarcho institucija reglamentuojama kur kas santūriau – konstituciškai ji nebėra pripažįstama svarbia visuomenės ir valstybės dalimi. Visa tai leidžia išskirti tendenciją apie vis mažėjančią monarchų įtaką šiuolaikinės demokratinės valstybės mechanizme.

4. Vertindami monarcho konstitucinį statusą susiduriame su valstybinio – teisinio kriterijaus problema: kokia turi būti monarcho įgaliojimų apimtis ir kokios būtinos dalyvavimo konstituciniuose santykiuose sąlygos, kad jų užtektų pripažinti šalies valdymo formą tikra, o ne tariama monarchija? Daniją ir Norvegiją tvirtai priskiriame monarchijos valdymo formai. Tuo tarpu, kalbant apie Švedija, kyla nemažai abejonių. Švedijos Karalystės konstituciniuose teisės aktuose valstybės valdymo forma nėra konkrečiai įvardinta. Tik teisės doktrina vienareikšmiškai ją priskiria monarchijos valdymo modelio valstybių grupei. Tai patvirtina ir oficialus šalies pavadinimas „kongariket Sverige“ – Švedijos Karalystė. Tačiau situaciją sujaukia šalies vadovo statuso ir funkcijų ribotumas. Monarchas praktiškai visiškai lieka už politinės valdžios ribų, ir šalies valdymas vyksta be jo.

5. Visos nagrinėtos valstybės yra ne tik konstitucinės monarchijos, tačiau ir parlamentinės šalys. Visose karalystėse parlamentai užima labai tvirtas pozicijas. Monarchų atliekamos valdžios prerogatyvos teoriškai yra svarbios, tačiau nėra labai reikšmingos. Iš svarbiausių Danijos ir Norvegijos karalių pareigų reikėtų išskirti parlamento sesijos atidarymą ir kalbos sakymą joje, priesaikos konstitucijai atlikimą, ministro pirmininko skyrimą, vyriausybės aktų kontrasignavimą. Iš vadovo teisių reikia paminėti įstatymų leidybos iniciatyvos, veto ir

malonės suteikimo teises. Švedijos karalius šių teisių neturi. O didžiąją dalį jo pareigų atlieka parlamento talmanas.

6. Visų trijų valstybių Konstitucijos užima ypatingą vietą Europos konstitucijų tarpe: Norvegijos Konstitucija yra seniausia veikianti Europos Konstitucija, Danijos Konstitucija yra ilgiausiai be pataisų veikianti Konstitucija – beveik 60 metų, Švedijos Konstitucija niekada neturėjo ir dabar neturi vientisos konstitucijos, tačiau puikiai atlieka savo funkciją visais Švedijos gyvavimo laikotarpiais. Visų trijų Konstitucijų struktūrose monarcho statusui suteikta vieta nulemia jo kompetencijos apimtį ir jam priskiriamus įgaliojimus. Norvegijos ir Danijos karalysčių Konstitucijose jau iškart po preambulės esantis skirsnis reglamentuoja monarcho statusą, o Švedijos Karalystės Valdymo Formos Akte monarcho statusą apibrėžiančios konstitucinės nuostatos yra įtvirtintos tiktai V dalyje. Atitinkamai Norvegijos ir Danijos monarchų kompetencijos apimtis ir priskiriami įgaliojimai yra daug platesni, nei jų turi Švedijos monarchas.

7. Sosto paveldėjimo institutas išskirtinis tuo, kad jis egzistuoja tik monarchinės valdymo formos valstybėse. Monarcho institucijos formavimo tvarka stipriai skiriasi nuo kitų valdžios institucijų sudarymo. Svarbiausias šio proceso principas – sosto paveldimumas, kuris įteisina sosto užėmimą ne rinkimų, o paveldėjimo būdu. Be šio principo sosto paveldėjimo procese labai svarbų vaidmenį atlieka ir tokie kriterijai, kaip paveldėtojo gimimas tik teisėtoje santuokoje, monarcho pareiga išpažinti oficialią valstybės religiją, priesaikos, nepriekaištingai vykdyti šalies konstituciją, atlikimas.

8. Sosto paveldėjimo procese tūkstantmečiais buvo ignoruojama moters galimybė užimti sostą. Švedija tapo pirmąja Europos monarchija, kuri salinę sosto paveldėjimo sistemą pakeitė kognatine, įteisinusia lygias vyrų ir moterų galimybes užimti sostą. Netrukus Švedijos pavyzdžiu pasekė ir Norvegija. Danijos Karalystėje sosto paveldėjimo sistemos keitimo konstitucinės pataisos teko laukti daug ilgiau. Tik visai neseniai 2009 metais gegužės 7 dieną Danijoje pagaliau sulyginamos vyrų ir moterų teisės užimti sostą. Kognatinę sosto paveldėjimo sistemą galima laikyti moderniausia egzistuojančia sosto paveldėjimo sistema pasaulyje ir vertinti kaip sektiną pavyzdį visoms šiuolaikinėms monarchijoms.

9. Pasaulyje vis labiau įsivyraujant skeptiniam požiūriui monarchijų atžvilgiu, karalystėms kyla grėsmė netekti viso to, ką praeities kartos taip ilgai kūrė. Parlamentinėje monarchijoje monarcho instituto egzistencijos perspektyva tiesiogiai priklauso nuo visuomenės pozicijos, todėl vadovas tampa suinteresuotas suartėti su ja, tam kad įgytų jos palankumą ir pasitikėjimą. Šiuolaikinis monarchas neturi daug įgaliojimų valstybės valdyme, tačiau jis gali daug nuveikti kaip autoritetingas asmuo. Visuomenė šiuo atveju, įgyja dar vieną stiprų ir jai lojalų sąjungininką – politiškai neutralų, stabilų, teisingą valstybės veikėją, atstovaujantį jos

interesus valstybės valdymo reikaluose. Vadovas išlieka nepakeičiamu valstybės bei visuomenės raidos stebėtoju, padedančiu užtikrinti konstitucijoje įtvirtintų skaidrumo, sąžiningumo ir kitų principų paisymą, valdžios institucijoms realizuojant joms patikėtas funkcijas.

10. Nepaisant to, kad ką tik išskyrėme tendenciją, apie su laiku vis nykstančią monarchijos valdymo formą, visgi nemanome, kad ši tendencija ir toliau vystysis tokiais nemaloniais tempais šio valdymo modelio šalininkams. Neabejojame, kad tokios karalystės kaip Norvegija ir Danija ir toliau ateityje išlaikys monarchijos valdymo formą. Didžiąja dalimi to priežastis yra šių valstybių didžiulė pagarba savo valstybių senosioms tradicijoms. Ypač tai pabrėžtina, kalbant apie Danijos Karalystę. Kaip minėjome, šios valstybės Konstitucija išlieka be pokyčių jau beveik 60 metų, tačiau tai yra ne dėl to, kad tų pokyčių praktikoje nebuvo. Tiesiog danai jaučia pareigą ir norą ir toliau išlikti kiek įmanoma autentiškesne monarchija. XXI a. didžioji dalis pasaulio valstybių, įskaitant ir Švediją, Daniją, Norvegiją, jau yra visiškai susiformavusios. Šiais laikais jau nebevyksta tiek pokyčių valstybių struktūrose, todėl labai abejotina, kad šios šalys imsis kokių nors kardinalių permainų savo valdymo formose ir ryšis keisti konstitucijų turinį. Tokių pažangių valstybių kaip Švedija, Danija ir Norvegija dėka monarchijos valdymo forma įgavo kitokį pavidalą. Šiuolaikinė monarchija – tai jau ne ta sustabarėjusi autokratinė valstybė su karaliais, primenančiais mums nerangius pasakų herojus. Šiuolaikinė monarchija – tai ypatingai lanksti efektyviai veikianti sistema, sėkmingai prisitaikiusi tiek prie Artimųjų Rytų valstybių valdymo dualizmo, tiek prie demokratinių Vakarų Europos šalių. Ir būtų labai labai keista, jeigu tokios karalystės kaip Danija, Norvegija ir iš dalies Švedija vieną dieną nubrauktų viską, kas buvo tiek laiko statoma praeities kartų. Ir netgi, jeigu ateityje jau niekam nebeliks abejonių, kad monarchija iš tiesų visiškai neefektyvus valdymo modelis, manome, kad ši valdymo forma vis tiek neišnyks, kadangi tokioms šalims kaip skandinavų karalystės monarchija yra tiesiog graži „šventė“, o šventė nebūtinai turi suteikti kokią nors naudą.

Šaltiniai ir literatūra

Norminiai teisės aktai:

1. Danijos Karalystės Konstitucinis Aktas // http://www.ft.dk/English/~/media/Pdf_materiale/Pdf_publikationer/English/My%20Constitutional%20Act_samlet_web%20pdf.ashx

2. Danijos Karalystės Paveldėjimo Aktas // http://www.servat.unibe.ch/icl/da01000_.html

3. Norvegijos Karalystės Konstitucija // http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/

4. Švedijos Karalystės Valdymo formos Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx

5. Švedijos Karalystės Sosto Paveldėjimo Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended____6311.aspx

6. Švedijos Karalystės Riksdago Aktas // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6429.aspx

Specialioji literatūra:

7. Alder J. Constitutional and administrative law. – London: The Macmillian Press LTD, 1991.

8. Asadauskienė N. Absoliutizmas Vakarų Europos valstybėse XV a. pab. – XVIII a. – Vilnius. 2004.

9. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

10. Blaustein P.A. Flanz G.H. Constitutions of the countries of the World. – NY City, 1994.

11. Bradley A. W., Ewing K. D. Constitutional and Administrative law. – London: Copyright licensing agency Ltd., 2003.

12. Davies N. Europa: istorija. –Vilnius. 2002.

13. Derry T.K. Skandinavijos istorija. Vilnius. 1995.

14. Esmein A. Konstitucinės teisės principai (Prancūzų palyginamieji). T. I. 1 d. Kaunas, Teisininkų draugija, 1932.

15. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

16. Lars O. Lagerqvist. Švedijos istorija. Švedija. 2002.

17. Lietuvių enciklopedija. T. IV. Bostonas. 1954.

18. Lietuvių enciklopedija. T. XX. Bostonas. 1960.

19. Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija. – Vilnius: Justitia, 2002.

20. Sartori G. Lyginamoji konstitucinė inžinerija : struktūrų, paskatų ir rezultatų tyrimas/ Vertė E.Kūris. Kaunas, Poligrafija ir informatika, 2001.

21.Šiuolaikinė konstitucija : Studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. – Vilnius:Mykolo Romerio universitetas. 2005.

22. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius. 2000.

23. Veibulas J. Švedijos istorijos apžvalga. 1996.

24. Арбузкин А.М., Конституционное право зарубежных стран. – Москва.2005.

25. Баглай М.В., Лейбо Ю.И., Энтин Л.М. Конституционное право зарубежных стран. – Москва. 1999.

26. Григонис Э. П., Григонис В. П. Конституционное право зарубежных стран. 2006.

27. Исаев М.А. Механизм государственной власти в странах Скандинавии. – Москва: ОАО Издательский дом „Городец“, 2004.

28. Попов Н.В. Монархи Европы.- Москва, 1996.

29. Страшун Б.А. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Учебник для вузов. – Москва, 2007.

30. Страшун Б. А. Конституционное право зарубежных стран. Часть особенная: страны Эвропы. – Москва: Издательство БЕК, 1997.

31. Конституции государств Европейского Союза. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 1997.

32. Конституции государств Европы. – Москва: Институт законодателства и сравнителного правоведения при Правителстве Российской Федерации, 2001.

33. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – Москва, 2004.

34. Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД РФ. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. – Москва, 2004.

35.Осавелюк А. М. Конституционное право зарубежных стран. – Москва, 2010.

Чиркин В.Е, Государствоведение. Учебник. Издание второе.- Москва, 2010.

36. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Третье издание. – Москва, 2003.

Interneto nuorodos:

37. Danijos Karalystės oficialus tinklapis // http://www.denmark.dk/

38. Norvegijos Karalystės oficialus tinklapis // http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway

39. Danijos Karališkosios Šeimos interneto svetainė // http://www.kongehuset.dk/

Norvegijos Karališkosios Šeimos interneto svetainė // http://www.kongehuset.no/

40. Švedijos Karališkosios Šeimos interneto svetainė // http://www.royalcourt.se/eng/index.html

41. Konstitucinės monarchijos asociacijos ir tarptautinės monarchistų lygos interneto svetainė// http://www.monarchy.net anglų kalba

42. Internetinė enciklopedija http://www.wikipedia.org

KONSTITUCINIŲ MONARCHIJŲ BRUOŽAI: ŠVEDIJA, DANIJA, NORVEGIJA

Raktiniai žodžiai: monarchas, monarchija, konstitucinis statusas, konstitucija

SANTRAUKA

Šis mokslinis tiriamasis darbas parašytas įdomia, aktualia, visuomenėje ir konstitucinės teisės specialistų plačiai nenagrinėta tema. Daugiausiai dėmesio skirta Švedijai, Danijai ir Norvegijai kaip šiuolaikinėms konstitucinėms parlamentinėms monarchijoms. Pagrindinis šio darbo tikslas – pasitelkiant įvairiapusę naujausią informaciją, atlikti išsamų lyginamosios konstitucinės teisės doktrinai vertingą tyrimą ir atskleisti esmines nagrinėjamų skandinavų valstybių kaip konstitucinių monarchijų ypatybes. Tyrimo dalykas – konstitucinis monarcho statusas, kadangi, būtent per šį elementą ir atsiskleidžia Švedijos, Danijos ir Norvegijos konstitucinių monarchijų bruožai.

Darbe parodyta konstitucinės monarchijos vieta kitų valstybės valdymo formų įvairovėje; aptarti Švedijos, Danijos ir Norvegijos konstitucinei raidai didžiausią įtaką turėję istoriniai įvykiai; išanalizuoti skandinavų valstybių monarcho instituto ir monarcho teisinio statuso aspektai; atskleisti šių karalysčių panašumai ir skirtumai, tam tikros tendencijos ir dėsningumai.

Nepaisant glaudaus šių Skandinavijos valstybių tarpusavio bendradarbiavimo visais jų gyvavimo periodais, bendros jų istorinės raidos, visgi negalima sutapatinti šių šalių ir pagal jų konstitucinių monarchijų požymius.

Bruožų skirtumai labiausiai pasireiškia, analizuojant monarcho vietą valstybės institucijų sistemoje. Iš svarbiausių Danijos ir Norvegijos karalių pareigų reikėtų paminėti parlamento sesijos atidarymą ir kalbos sakymą joje, priesaikos konstitucijai atlikimą, ministro pirmininko skyrimą, vyriausybės aktų kontrasignavimą. Iš vadovo teisių paminėtinos įstatymų leidybos iniciatyvos, veto ir malonės suteikimo teisės. Švedijos karalius šių teisių neturi, o didžiąją dalį jo pareigų atlieka parlamento talmanas. Pagal tai Danija ir Norvegija tvirtai priskiriama monarchijos valdymo formai. Kalbant apie Švediją, kyla nemažai abejonių, kadangi monarcho vaidmuo valstybės valdyme yra minimalus. Jis nebeturi net formalaus pobūdžio funkcijų ir įgaliojimų. Monarchas beveik visiškai lieka už politinės valdžios ribų, ir šalies valdymas vyksta be jo.

Apibendrinant monarcho statusą Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje, galima teigti, kad šiuolaikinis monarchas nėra politiškai labai svarbus asmuo šalies valdyme. Valstybės valdymo reikaluose jis beveik nebeturi sprendimų priėmimo laisvės, ir dauguma jo teisių ir pareigų yra paremtos tik pagarba senosioms tradicijoms.

CHARACTERISTICS OF CONSTITUTIONAL MONARCHIES: SWEDEN, DENMARK, NORWAY

Key words: monarch, monarchy, constitutional status, constitution

SUMMARY

This research paper is written in an interesting, relevant topic, which has not been widely discussed in society as well as among constitucional law specialists. Instead, it focuses on Sweden, Denmark and Norway as modern constitutional parliamentary monarchies. The major aim of the paper is as follows: to carry out a comprehensive study of comparative constitutional law valuable to the doctrine, applying a broad range of multi-faceted latest information; to disclose the essential characteristics in the Scandinavian countries concerned as constitutional monarchies. The subject of the research is constitutional status of monarch, since we believe that this element allows disclosing the features of the Swedish, Danish and Norwegian constitutional monarchies.

First, this research paper establishes the constitutional monarchy's place among the multiplicity of other forms of state governance; second, it provides an overview of historic events, which had a most significant impact upon the constitutional development of Sweden, Denmark and Norway; third, it provides analysis of institute of the Scandinavian monarch and aspects of monarch's legal status; and, finally, the research paper highlights the similarities and differences between the kingdoms as well as certain trends and patterns.

Despite close cooperation between the mentioned Scandinavian countries at all periods of their existence, their common history and shared development, we, however, can not collate these countries by characteristics of their constitutional monarchies.

The differences between the features are most likely to reveal themselves while analyzing the monarch's place in the system of state agencies. Among the most significant responsibilities of the Danish and Norwegian kings are the State Opening of Parliament (commencement of a session of the Parliament) and delivery of the speech, taking the promissory oath, appointment of the Prime Minister, and countersigning of the government acts. The rights of the head of state include the following: the legislative initiative, right of veto and clemency right. The king of Sweden, however, does not hold these rights, and the majority of his duties are carried out by the Speaker of the Parliament. Based on the above, Denmark and Norway can be with certainty categorized as monarchies. As for Sweden, there is considerable

uncertainty, since the monarch's role in the state government is minimal. He or she does not even have formal powers or functions. The monarch almost entirely remains outside the political authority and does not participate in the governance of state.

Summarizing the status of the monarch in Sweden, Denmark and Norway, we can thus assert that the modern monarch does not play a key political role in the governance of state since he or she has almost no liberty of decision-making in the state government affairs, and the majority of his or her rights and obligations are based solely on respect for the old traditions.